

Lakewood Daf Yomi

PRESENTED BY SRULY BORNSTEIN

לע"נ

ברוך דוב ז"ל בן יבלחט"א משה חיים ווידרא נ"י
הרב שמעון דוד בן ר' יעקב יוסף איידער זצ"ל

מראה מקומות רשפי אש

לע"נ מרים שיינדל בת יצלט"א אפרים שמעון סינאוויץ

LAKEWOODDAFYOMI.COM

כי גר יהיה זרעך וגו'. הבטיחו הקב"ה לאברהם אבינו כי בארץ לא להם יהיו זרעו גרים לא יתאזרחו ולא יתכוללו באומות.

בארץ לא להם. לכאורה יוקשה כיון דכתיב "כי גר

יהיה זרעך" מסתמא בארץ נכריה ומה כפל הכתוב וסיים "בארץ לא להם", ואמר הרה"ק מוה"ר ברוך ממזבזש זצ"ל, שבארץ לא להם מוסב על המצרים דכתיב (בראשית מ"ז) "ואת העם העביר אותו לערים", שיוסף נתכוון בזה שלא יקראו לישראל גרים, ועי' חולין ס' סע"ב "ואת העם העביר אותו לערים", מאי נפקא מינה, דלא ליקרו לאחיו גלוותא". והעירני הרה"צ ר"י פרידמן שזה מובא בשער הפסוקים למהרח"ו פ' לך (מ' ע"א). וזה פי' "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם" להמצריים, כי גם המצרים יהיו שם גרים, (ויתכן באופן אחר קצת שרמזה תורה שיגלו למדינה שהארץ לא להם להתושבים כי היתה כל האדמה לפרעה).

שהקב"ה חישב את הקץ כו'. עיין עדיות פ"ב מ"ט: "וכמספר הדורות לפניו, והוא הקץ, שנאמר 'קורא הדורות', מראש אע"פ שנאמר 'ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה', ונאמר 'דור רביעי ישובו הנח'".

צא ולמד מה ביקש לבן הארמי וכו'. ספרי תבוא מדרש תנאים הוי רד"צ הופמן שם וגמי פסחים קט"ז, והדגישו רבותינו בזה לשלול כל יחס לבן לנו בני ישראל, כאמרם אין קורין אבות אלא שלשה (ברכות ט' ע"ב), שאין אנתנו בני תרח הרן ובתואל, הם לא יקראו אבות, כי אנתנו אך בני אברהם יצחק יעקב והאמהות הקדושות, כי נפסק כל יחס ביניהם, יצחק נולד לאברהם ושרה בדרך נסי ובכן לא יקרא עליו שם תרח והרן, שבנו של תרח ובתו של הרן לא הולידוהו בטבעתולדתם, ובכן יצחק זרע קודש של אברהם ושרה אשר מהם השתתה תבל, גם רבקה היתה עקרה, ובת

הַקֵּץ לַעֲשׂוֹת, כִּמָּה שְׁאַמֵּר לְאַבְרָהָם אֲבִינוּ בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים, שְׁנֵאמַר: וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם, יָדַע תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם, וְעֲבָדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי. וְאַחֲרַי כֵּן יִצְאוּ, בְּרִכְשׁ גָּדוֹל:

צריך להגביה הכוס ולכסות הפת, כ"כ האריז"ל.

וְהִיא שְׁעֵמְדָה לְאַבוֹתֵינוּ וְלָנוּ. שְׁלֹא אֶחָד בְּלֶבֶד עָמַד עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ. אֶלֶּא שְׁבָכַל דּוֹר וְדוֹר עוֹמְדִים עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵינוּ, וְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצִילֵנוּ מִיָּדָם.

יעמיד הכוס ויגלה הפת.

צא ולמד מה ביקש לבן הארמי

והיא שעמדה לאבותינו ולנו וכו'. יעוין בסה"ק נועם אלימלך פ' בא עה"פ "ולמען תספר באזני בנך" וגו', שכ' בזה"ל: "היות שהקב"ה ברחמיו עושה נס לישראל פעם אחת ונוקם להם מאויביהם אז נתעוררו הרחמים, ומועיל אפי' לעתיד בכל דור כשישראל צריכין להנקם מאיזה שונא העומד עליהם להכחידם בעל שררה או מלך אז הקב"ה עושה נקמה בו, כיון שכבר נתעוררו אותן הרחמים בענין כזה, וזהו "למען תספר וכו' אשר התעללתי במצרים" וכשתספרו זאת תעוררו אותם הרחמים וינקם לכם מאויביכם לבל יוכלו להיצר לכם כלל", עכ"ל. וזהו "והיא" נס"מ "שעמדה לאבותינו" היא גם "לנו" בכל הדורות, "שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו אלא שהקב"ה מצילנו מידם" והכל מהארת הגאולה של יצ"מ, וכמו שכתב הגה"ק מרדומסק זצ"ל בתפארת שלמה לפרש מאה"כ "העושה גדולות עד אין חקר נסים ונפלאות עד אין מספר", שגדול כח נס יצ"מ שלא על העת ההוא לבד היה הנס כי אם מהיום ההוא מתנוסס בכל דור ודור, כמו שאמרו "בניסין נגאלו ובניסין עתידין ליגאל", וזהו "נתת ליראיך נס להתנוסס" וזשה"כ "זכר עשה לנפלאותיו" לשון השפיע במועדה מהים עוד נפלאות הרבה, וז"ש "ושמרתם את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה", להשפיע במועדה מהימים האלו לימימה בכל שנה ושנה, וזהו "והגדת לבנך ביום ההוא" הגדה היא מלשון המשכה לבניך לדורות עולם מהנס שנעשה ביום ההוא, וע"ז הוא שנאמר "כי עושה נסים ונפלאות עד אין מספר" כי מהנס הזה נעשה אח"כ ג"כ נסים ונפלאות אין מספר, עכ"ל.

צא ולמד. הרה"ק מוה"ר אהרן מקרלין זצ"ל אמר שלכן נקטו לשון "צא ולמד" לרמוז שאם חפצים ללמוד

צריכים מקודם לצאת מעניני עוה"ז.

לָנוּ: ד וּלְקַח הַכֶּהֵן הַטָּנָא מִיַּדְךָ וְהַנִּיחֵהוּ לְפָנָי
 מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: ה וְעֲנִית וְאָמַרְתָּ לְפָנָי |
 יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲרָמִי אֲבִד אֲבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיִם
 וַיִּגַר שָׁם בְּמַתִּי מֵעַט וַיְהִי־שֵׁם לְגֹי גְדוֹל
 עֲצוּם וְרַב: ו וַיִּרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרַיִם וַיַּעֲנוּנוּ
 וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבָדָה קָשָׁה: ז וּנְצַעֲק אֶל־יְהוָה
 אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת־קִלְנוּ וַיִּרְא
 אֶת־עֲנִינֵנוּ וְאֶת־עַמְלָנוּ וְאֶת־לַחֲצֵנוּ: ח וַיּוֹצֵאֵנוּ
 יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֹרַע נְטוּיָה וּבְמַרְא
 גְּדֹל וּבְאֹתוֹת וּבְמִפְתִּיּוֹת: ט וַיְבִאֵנוּ אֶל־הַמָּקוֹם
 הַזֶּה וַיִּתֵּן־לָנוּ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת אָרֶץ זֶבֶת
 חֶלֶב וְדִבְשׁ: י וְעַתָּה הִנֵּה הִבֵּאתִי אֶת־רֵאשִׁית
 פְּרִי הָאָדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתָּה לִּי יְהוָה וְהַנְּחִיתוּ

לְאֲבֹהֵתָנָא לְמַתָּן לְנָא: ד וַיִּסַּב
 כְּהֵנָא סְלָא מִן יַדְךָ וַיְנַחֵהוּ קֳדָם
 מִדְבַּחָא דַּיִי אֱלֹהֶיךָ: ה וְתַחֲבִיב
 וְתִימַר קֳדָם יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְכוּן אֲרַמְיָא
 בְּעָא לְאוּבְדָא יְת אָבָא וַנְחַת
 לְמִצְרַיִם וְדַר תַּמָּן בְּעַם זַעַר וְהוּהוּ
 תַמָּן לְעַם רַב תְּקִיף וְסָגִי:
 ו וְאֲבָאִישׁוּ לְנָא מִצְרָאִי וְעֲנִינָא
 וַיְהִיבוּ עֲלֵנָא פְּלַחְנָא קֶשֶׁיָא:
 ז וְצִלִּינָא קֳדָם יְיָ אֱלֹהָא דְאֲבֹהֵתָנָא
 וְקַבֵּל יְיָ צְלוֹתָנָא וְגִלִּי קְדֻמוֹהִי
 עֲמִלְנָא וְלֹאוֹתָנָא וְדַחֲקָנָא:
 ח וְאַפְקֵנָא יְיָ מִמִּצְרַיִם בְּיַדָא
 תְּקִיפָא וּבְדַרְעָא מְרַמְמָא וּבְחַזְזוֹנָא
 רַבָּא וּבְאֹתִין וּבְמִפְתִּין:
 ט וְאִיתְּנָא לְאַתְרָא הַדִּין וַיְהִיב לְנָא
 יְת אֲרַעָא הַדָּא אֲרַע עֲבָדָא חֶלֶב
 וְדִבְשׁ: י וְכַעַן הָא אִיתִיחִי יְת רִישׁ
 אָבָא דְאֲרַעָא דִּי יְהִבְתָּ לִּי יְיָ
 וְתַחֲתֵנָה קֳדָם יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְתַסְגֵּד קֳדָם
 יְיָ אֱלֹהֶיךָ: יא וְתַחֲדֵי בְּכָל טַבְתָּא דִּי
 יְהִיב לְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְלֵאנְשׁ בֵּיתְךָ אֶת

לְפָנָי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַשְׁתַּחֲוִית לְפָנָי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: יא וְשִׂמַּחְתָּ בְּכָל־
 הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וּלְבֵיתְךָ אֶתָּה וְהַלְוִי וְהַגֵּר אֲשֶׁר

רש"י

(ספרי טז): ויתן לנו את הארץ. כמשמעו:
 (י) והנחתו. מגיד שנוטלו אחר הנפת [פ"ח הנחת] הכהן,
 ואחוזו זידו כשהוא קורא וחוזר ומניף (סוכה מו: ספרי טז):
 (יא) ושמחת בכל הטוב. מכאן אמרו (פסחים לו:), אין
 קורין מקרא זכורים אלא בזמן שמחה, מעשרת ועד החג,
 שאדם מלקט תוצאתו ופירותיו ויינו ושמןו, אבל מהחג
 ואילך מביא ואינו קורא: אתה והלוי. אף הלוי חייב
 בזכורים אם נטעו צמח עריהם: והגר אשר
 בקרבך. מביא ואינו קורא, שאינו יכול לומר לאבותיו
 (זיכורים פ"ח מ"ד):

(ד) ולקח הכהן הטנא מידך. להניף אומן, כהן מניח
 ידו תחת יד הבעלים ומניף (סוכה מו:): (ה) וענית. לשון
 הרמת קולי" (ראה סוכה לז): ארמי אוֹבֵד אֲבִי. מזכיר
 חסדי המקום: ארמי אוֹבֵד אֲבִי. לכן נקט לעקור את
 הכל כשרדף אחר יעקב, וכשציל שחש לעשות טֶשֶׁב לו
 המקום כאלו עשה" (ספרי טז), שצאומות העולם חושב להם
 הקדוש צרוך הוא מחשבה כמעשה (קדושין מ:): וירד
 מצרימה. ועוד אחריש צאו עלינו לנלומנו, שאחרי זאת
 ירד יעקב למצרים: במתי מעט. בְּשַׁנְעִים נֶפֶשׁ (לעיל י
 כג) (ספרי טז): (ט) אל המקום הזה. זה בית המקדש

שפתי חכמים הקצר

כמו שכתוב (פסוק ח) 'ויוציאנו ה' ממצרים וגו' (רא"ם). יא. כתב זה
 לראיה למה שפירש קודם 'אל המקום הזה' זה בית המקדש, משום
 שכתוב אחר כך 'ויתן לנו את הארץ הזאת' (גו"א). יב. כי בלא זה לא
 שייך בביכורים 'ושמחת בכל הטוב', דהלא הוא לא אכל מהם כיוון
 שביכורים אסורים לזרים כתרומה (ראה יבמות עג), לכן פירש מכאן אמרו
 וכו' (גו"א). יג. דהיינו ארבעים ושמונה ערים הנתונות ללויים (מנח"י).
 יד. דאם לא זאת בא הכתוב לאשמעינן, אמאי הזכירו כלל, והלא הוא
 חייב בכל המצוות כישראל (מנח"י).

אין צריך לקרוא עליהם. דאם לא כן 'היום' למה לי (רא"ם). ז. ולכך
 כתיב בקרא 'מידך', ולא היה די לכתוב 'ולקח הכהן הטנא והניחו',
 להפנותו לגזירה שיה, שילמד משלמים (ראה וקרא ז ל) דבעינן בתנופה יד
 של הכהן תחת יד הבעלים לפני ה' (גו"א). ח. ואינו מלשון תשובה
 ומענה, כי לא קדמה כאן לא שאלה ולא דיבור (רא"ם). ט. ופירושו,
 'ארמי שזה לבן, 'אוֹבֵד אֲבִי חָפֵץ לְהַאֲבִיד אֶת אֲבִי, ונחשב לו כ'אוֹבֵד'
 ממש (מנח"י). י. פירושו, שניצול מרעת לבן, 'וירד מצרימה', וגם שם
 לא הניחו לו אלא 'וירעו אותנו' (פסוק ו). וממשיך לומר שגם מהם נצלנו

וחלה זעינ דבעת חיובה היינו גלגולה תהיה שלכם כן הכא בעת האכילה זעינ דתהא לכם וכיון שכן מוכרח דסברי רב פפא ורבא דיוצאין זמנה של מעשר שני הוא בלקוח זכסף מעשר, דלחכמים דפליגי על ר"מ יוצאין בלקוח זכסף מעשר אע"ג דאי תטמא לרבי יהודה תקבר ומקרי דאית לה היתר בכל מושבות ורק בחלה הלקוח זכסף מעשר שני זעי ודו"ק.

פרק ז

הלכה א. מצות עשה כו' כמו שנאמר זכור את יום השבת:

פירוש כמו שמן המורה לקדש ומדברי סופרים לזכרו על היין וכי לית לי יין מקדש אריפתא כן הוא כאן מלוא מן התורה לזכור הנסים ולספר אותם ורבנן תקנו על היין וכי לית לי יין אומר ההגדה על הפת צ"א כמוש"כ בפרק ח' הלכה י"ב יעו"ש.

הלכה ד. והוא שידרוש מארמי כו' ובל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משובח:

נראה דאמר זדף ל"ו ורע"ק ההוא דקרינא עוני לדשמואל כו' שעונין עליו דברים הרבה. והנה הלל הוי מד"ס, ויציאת מצרים כחוב והגדת לזנך כו' ואמרתם ז"פ ואמרת אליו, ולמאי צריך עוני הוא משום דצריך לדרוש פרשה דזכורים דכתיב זי' לשון ענייה וענית ואמרת לפני ה' כו' וזה שעונין עליו דברים הרבה שירצה בדרוש פרשה זו. וזכור.

הלכה י ובין הכוסות האלו אם רצה לשתות שותה בין שלישי לרביעי אינו שותה:

- צא. {לכאורה כוונת רבינו לברכת אשר גאלנו שתקנוה על היין, וס"ל דבאין יין אומרה על הפת, וזהו שניטה חדתא בטעמא דמברך אשר גאלנו בלא כוס, ויעויין מש"כ בזה הפר"ח והפמ"ג סימן תפג}.
- צב. מה ענין הדחת קרביים לעזרה, ומ"ט לא תיעשה

הנה זטור סימן תע"ג הציא הז"י משם הכל זו דאפשר שזין כוס ראשון לשני נמי לא ישתה ובספר מלבי בקודש האריך דשיטת הירושלמי דאמר דבתוך המזון אינו משכר מורה כן יעו"ש ובאמת שיטת הירושלמי זמגילה פרק זני העיר [הציאו הרי"ף] מורה להיפך דאמר סימניהון דהדין פרשתא זין כוס ראשון לשני ישתה זין שלישי לרביעי לא ישתה יעו"ש מורה מפורש דזין ראשון לשני ישתה דכמו זדהדין פרשתא מפסיקין זין שקלים לזכור זו' וזט"ו כן הכא רשאי לשמות ודו"ק.

פרק ח

הלכה ז

רבינו זהלכות קרבן פסח פרק ח' הלכה ח' כתב סבין וכו' חוץ מן המים ומותר לטבל את הבשר אחר שנללה זמשקין וזמי פירות. טעמו הואיל דמים מפורש זמורה החמירו חכמים. ולדבריו דדייק לשון זהם זמשנה דזמים אין סבין ומטבילין נראה דאסור לרחוץ הבשר זמים דילמא ישאר לחלוטת מהמים ולולה אותו זמים וגרע מעץ של אלון כו' דאית זי' קטרי דמפיק מיה כו' ולאחר שיללה והוקר ג"כ אין רוחצין כמו שאין מטבילין זמים זשעת אכילתו. והא דתנן זסוף נדה זראשונה היו כו' היושבת על דם טוהר מערה מים לפסח אין זה לרחוץ זשר הפסח כפירוש רש"י דהא אסור לרבינו והדחת קרבים היו זעזרה צ"ב ויושבת על דם טוהר איך זאה שמה, לכן פירש רבינו זפי" המשנה דקאי על המנות שנאכלין עם הפסח ללישתן והווי חולין שנעשו על טהרת הקודש ויעו"ש פרק י' שכל העולה עם הפסח על השלחן מתזערין עמו.

בחוץ, וכן בכל קדשים קלים, ואטו י"ד שחל בשבת מכניסים בערב הקרביים בחזרה לעזרה להדיחם שם. וגם עצם הדבר שמדיחים הקרביים במים אף שהם נאכלים בפסח, מוכיחה שלא איכפת לן שיבוא מים על בשר הפסח קודם צלייה, מיהו אפשר דקרביים שאני דא"א בלאו הכי.

והנה יש להבין, מה ענין מעשה לבן אצל סיפור יציאת מצרים, וכתב בזה הריטב"א, וז"ל, 'כלל הדברים האלה הוא מה שעתיד לאירע לבנים, שיהיה הכל סימן לבנים', וכן ביאר הגר"א (בראשית לא, כב), שכל הבריחה של יעקב מלבן בכל פרטי המעשה, הם בגדר 'מעשה אבות סימן לבנים' ליציאת מצרים, שיעקב לקח את ממונו ולבן רדף אחריו והשיגו ביום השביעי, וכן היה ביציאת מצרים, ולכן אמרו בסיפור יציאת מצרים ודורש מארמי אובד אבי, כי במעשה זה טמונים הזרעים לכל הגלות והגאולה.

אכן להנ"ל מבואר היטב, כי המעשה אבות היה בעצם זה שביקש לבן לעקור את הכל באמרו 'שבה עמדי', ובזכות שלא הסכים יעקב 'לישב' עמו אלא רק 'לגור' בלבד, ניצל. ודבר זה היה סימן לבנים, כאשר המצרים זממו להכניס את ישראל בתוך כל שערי הטומאה, עמדו ישראל כנגדם והחזיקו את מעשה אבותיהם בידיהם, כאשר לא ירדו 'להשתקע' במצרים, אלא רק 'לגור' שם, וכפי שדרשו חז"ל (במדבר רבה יג, כ) שלא שינו את שמם ולבושם, ובזכות זה נגאלו ממצרים.

שְׁנֵאמַר: אַרְמֵי אֲבִד אָבִי, וַיֵּרֶד מִצְרַיִם וַיִּגְדַּל שָׁם. בְּמַתִּי מֵעַמִּי, וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גָדוֹל, עֲצוּם וְרַב וְגו'

הנה בעל ההגדה, ייסד את כולה על סדר פסוקי התורה, מפרשה זו של 'ארמי אובד אבי' הכתובה בפרשת כי תבוא במקרא ביכורים. והדבר מפליא, מדוע נזקק בעל ההגדה לטרוח ולדרוש כל פסוק וכל תיבה בפרשת כי תבוא שבחומש דברים, והלא מקראות מפורשים וערוכים לפנינו, פרשיות שלימות בתורה - שמות, וארא, בא, בשלח - כולם מדברות בענין יציאת מצרים בהרחבה רבה, ובעל ההגדה ממאן בכל זה, ויוצא לדרוש את פרשת כי תבוא.

ובטעם הדבר כבר נתבאר היטב לעיל (בפתיחה להגדה), כי עיקר החובה לספר ביציאת מצרים הלילה הזה, יסודו בחיוב הודאה, ובזה הוא חלוק ממצות זכירה של כל השנה שענינה אמונה, ולכן העדיף בעל ההגדה לדרוש בפרשת הבכורים, כי היא הפרשה היחידה בתורה שמעשה יציאת מצרים מובא שם בתורת הודאה, כאשר כל הענין שם נוהג בעת שאדם מביע 'הכרת הטוב' כשמביא את ביכוריו לפני ה', וזה עדיפא ליה מכל שאר המקראות המפורשים בספר שמות.

וכן מבואר בלשון הרמב"ם, שכתב (פ"ז מחמץ ומצה, ה"ד) בזה"ל: והוא שידרוש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה, וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משובח, עכ"ל, הרי להדיא שיש קפדיא לדרוש בלילה זה דוקא בפרשת הבכורים.

ועיין ברשב"ץ בפירושו להגדה שכתב, וז"ל, באנו לדרוש זה הפסוק השני כדי לספר בליל הפסח ריבוי הטובות שעשה לנו הק-ל, כמו שהיו מספרים כן מביאי הביכורים להרבות תודות ושבחים לק-ל על כל הטובות האלו עכ"ל, והן הן הדברים.

ויש להוסיף עומק נוסף בזה, לאור דברי הרמב"ן (סוף פרשת בא), שתכלית הבריאה

מניחים את הכוס, מגלים את המצות ואומרים:

צא וְלַמֶּרְמֵה מֵה בְּקֶשׁ לֶבֶן הָאֲרָמִי לַעֲשׂוֹת לְיַעֲקֹב אָבִינוּ.
שִׁפְרָעָה לֹא גָזַר אֱלֹהִים עַל הַזְּכָרִים וְלֶבֶן בְּקֶשׁ
לַעֲקֹר אֶת הַכֹּל. שִׁנְאַמֶּר:

— תורת הראשונים —

יתכן שהנקבות הנשארות ינשאו לאבות הזכרים שנהרגו (היינו שאינן קרובות להן), ויולדו זכרים אחרים, וייתכן היה שלא תאריך המלכות זמן רב ולאחר רדת המלכות תיבטל הגזרה, וגם יתכן שאחת העבריות תחביא בנה ולא ייהרג וישתלשל ממנו שושלת גדולה כמו שאירע, אבל לבן ביקש לעקור האילן עם שרשיו, ולולא השגחת ה' שהיתה תמיד עם יעקב שהזהיר הקב"ה את לבן שלא לנגוע בו כי הקב"ה רואה הנסתרות וכו'.

(מדרש רבינו דוד הנגיד)

[ב] כך לשון התנאים. וכן בא וראה (תוספתא יבמות פ"א ה"ט), תא חזי (תענית כג, ב), תא שמע בא ושמע, פוק חזי מה עמא דבר (ברכות מה, א), ועוד צא וראה (נדרים לב, א ועוד).

וענינו למוד מה שאני אומר לך, שתמיד עמדו עלינו מימות אבינו יעקב הנקרא ישראל אשר

הוא שרשינו ועיקרנו, כי כאשר לבן רדף אחריו חשב לאבדו ולבניו לולי שהוכיחו הקב"ה בחלום, וכן אמר יש לאל ידי לעשות עמכם רע (בראשית לא, כט) ויודע המחשבות הגיד עליו שמחשבתו היתה לאבד את אבינו, והעלה עליו הכתוב כאלו אבד אותו, וצונו לומר ארמי אובד אבי, ואע"פ שלא עשה הנה מחשבתו היתה רעה.

(פירוש ר"י אלאחדב)

[ג] ירצה, "צא ולמד" גודל שנאת האומות אותנו והוא לבן הארמי שהוא ראשית הגוים

הצרים אותנו. ועם שהיה יעקב חתנו, בקש לעקור שרשיו מן העולם והיה מבקש לעקור הכל, והיה קשה לנו מפרעה, כי הוא "לא גזר אלא על הזכרים" לבד. ואם יאמר אומר וכי איך היה הורג בנותיו והלא אמר (בראשית לא, יג) ולבנותי מה אעשה לאלה היום וגו', ר"ל

חביבין ישראל שנקראו בנים למקום, ונקראו כן מפני שלמדם דרכיו הישרים והלכו בהם, ובזה התדמו אליו עד שנקראו בניו, והיא הישועה האמתית, והוא שאמר (ישעיה סג, ח) ויהי להם למושיע. ולא הישועה הנצחית לבדה הושיעם, כי תשועת עולם זה גם כן כפי הצורך בכל דור ודור להעמיד האמונה והדעת, והוא המכוון באשר הנהיגו לומר בהגדה "בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם" כאילו הוא מרגיש מיד צרתנו ומיצר בה כהרגיש האב על צרת הבן. והוא שאמר הנביא דרך משל כלשון בני אדם (ישעיה שם, ט) בכל צרתם לו צר. ולפי שאין זה אלא דרך משל והוא יחס שלא ידמו אותו ההמון עליו יתברך כשאר היחסים, נכתב לא באל"ף אבל לפי שהוא כשאר המשלים (נכתב) [נקרא] בוי"ו. (מלמד התלמידים פרשת צו)

[ב] בהבטחה שהבטיח ליעקב, דכתיב (תהלים כ, ב) יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב. ודורש באלה הדברים רבה (ב, ו) משל לאשה היושבת על המשבר ואומרים לה מי שענה לאמיך יענה יתיך, כך אומרים מי שענה ליעקב אבינו מצרותיו הוא יענה אתכם.

(פירוש לאחד מגדולי פרובנט)

[ג] "והקדוש ברוך הוא" בעצמו, "מצילנו" למעלה באלהיהם ומטה בגוים.

(הנפש החכמה)

צא ולמד זכו'

[א] היינו "צא" מענינך והתבונן, מה חשב לבן הארור לעשות ביעקב אבינו, שרצה לעקור את האילן משורשו, והיתה כונתו לפעול בחזקה יותר מפרעה הרשע, שפרעה לא ביקש אלא להרוג את הזכרים ולהניח את הנקבות, והרי

— תורת הראשונים —

עברה עליו, וזהו שאמר ש"פרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן בקש לעקור את הכל שנאמר" כו'. הא לך פשר הדברים, כי כל אחד מישראל כפי כחו, סבלנותו וכח יסוריו, אם כחו יפה מקבל יסורין גדולים, ואם כחו רע מקבל יסורין מועטים באמרו ה' צדיק יבחן.

(פירוש רבינו יוסף ג'יקטיליה)

שפרעה לא גזר אלא על הזכרים

שנאמר כל הבן הילוד וגו' (שמות א, כב) תרגומו מן דאתייליד ליהודאי. וזהו לפי הפשט, שבתחילה דימה להפרידן ולא ירבו ולא הועיל, וגם ציוה למיילדות ולא הועיל, ויצו כל הבן הילוד ליהודים. ומדרשו כמו שמפרש"י בנימוקי חומש, (מי) [והוא] באגדה (ויק"ר כז, יא ועוד), אמר פרעה בלבו קין שוטה היה שהרג את הבל אחיו בחיי אביו כדי לירש כל העולם, וכי לא היה יודע שיוליד אביו בן אחר, גם עשו כשאמר יקרבו ימי אבל אבי שוטה היה, וכי לא היה יודע שאחיו יוליד בחיי אביו, אבל אני איני עושה כך, אלא עד שהיו יונקים שדים אתנקם, הה"ד כל הבן הילוד מיד תשליכוהו. (פירוש הגדה של פסח מבית מדרשו של רש"י)

ולבן וכו'

ויש מדרשים שכתוב בהם שנתקבצו כלם אצל קמואל, והתם משמע דקמואל אבי ארם היינו בלעם. ולפי מדרש זה קשה כמו כן דנמצא בב"ר (נז, ד עיי"ש) קמואל זה לבן הוא בלעם, ולמה נקרא שמו קמואל שקם על אומתו של אל. וכן נמי אמרינן בחלק (סנהדרין קה, א) הוא בעור שבא על בעירו, הוא לבן הוא כושן רשעתים, ולמה נקרא שמו כושן רשעתים שעשה שתי רשעיות אחת בימי יעקב ואחת בימי השופטים, משמע לכל אלו המדרשים שזקן גדול היה והאריך ימים עד שנהרג בסוף מ' שנה של דור המדבר.

ומפרש ה"ר דוד זקנו של הר"מ שיש במדרש (ראה דברי הימים למשה רבינו באוצ"מ עמ' 359) שבלעם היה בן לבן. ופי' הוא בלעם הוא בעור הוא לבן הוא כושן רשעתים, ומפרש טעמא דבלעם לחוד וטעמא דלבן לחוד. ומה דאמר"י פרק חלק (ראה תנחומא ויצא יג)

העלה בלבי להרע להן כמו שפרש"י ז"ל, אבל הכוונה בזה כי היה רוצה להרוג יעקב ולקחת כל אשר לו ויבא בנותיו ובניהן לכיתו וישארו שם ויעבדו ע"ז ויכרת ח"ו שם אומתינו מן העולם, כי יצחק לא היה לו בן ממלא מקומו זולתי יעקב.

ואמרו "צא ולמד" מה בקש, ולא אמרו 'צא וראה', לפי שלא ראינו מפורש בפרשת ויצא בפסוק כשסיפר שרדף אחר יעקב שבקש לעקור את הכל, אבל אנו למדים זה ממה שאמר בוהיה כי תבא "ארמי אובד אבי".

(פירוש רבינו שלמה ב"ר אברהם)

צא ולמד מה בקש לבן הארמי

[א] כלומר כי מימי יעקב אבינו התחילה חמלתו עלינו, שהרי "לבן בקש לעקור את הכל", דהיינו יעקב עצמו דכתיב "ארמי אובד אבי", דמשמע ליה קרא הכי לבן הארמי רצה לאבד את אבי. ואין זה פשוטו של מקרא, אלא פירושו שעל יעקב אבינו הוא אומר ארמי אובד אבי שהוא קורא ליעקב "ארמי" על שם שהיה מארם נהרים. ו"אובד" פירושו גולה כמו הייתי כשה אובד (תהלים קיט, קעו) וגו'.

(פירוש ר' נתן ב"ר יוסף מקלרמון עמ' יד)

[ב] כתרגומו לבן ארמאה בעא לאובדא ית אבא, לולי הקב"ה שהזהירו השמר לך מדבר עם יעקב מטוב ועד רע (בראשית לד, כא). והלשון של אובד אינו מיזשב.

ויש אומרים, "ארמי" גימטריא יעקב אבינו, ולפי שגדל בארם קרי ליה ארמי, והוא היה "אובד" שם בארם, כמו ברכת אובד עלי תבא (איוב כט, יג), שלבן בקש לעקרו מן העולם, לולי הצילו הקב"ה. תדע דביעקב משתעי קרא, שנאמר "וירד מצרימה", ולבן לא ירד למצרים אלא יעקב.

(פירוש תלמיד ר' יצחק הכהן)

מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו ידוע כי כל דור ודור כפי כחו כן נסיונו. כי אברהם אבינו שהיה ראוי לקבל אותם נסיונות, מנסהו השם ית' בהם, כאמרו (תהלים יא, ה) ה' צדיק יבחן, וכן יצחק. וכן יעקב ע"ה הוצרכו לומר עליו שסכנה גדולה יותר מסכנת מצרים

והנראה צוה, דסדר הווידוי כך הוא שמספר שהיה שעבוד וא"כ גאולה וקבלו את הארץ ועתה מציאים זיכורים. ולכן שיך רק לספר על השעבוד שהיה אלל לזן שממנו נגאלו, אלל משעבודו של עשו עדיין לא נפטרו, דלא יפטרו משעבודו של עשו אלל ציאת הגואל, כדכתיב (בראשית לג, יד) 'עד אשר אבוא אל אדוני שעירה', דהיינו ציאת הגואל, וכדכתיב (עוזדיה ח, כא) 'ועלו מושיעים צהר ציון לשפוט את הר עשו' דרק אז ישפט עשו, אלל לעת עתה אחמי לא נפטרו ממנו, ולכן אינו מזכירו צוידוי.

[הגרי"ז]

[המשך:] אלל דעדיין קשה למה לא הזכרה הצרה של יוסף

אפשרי צידו, אלל פרעה שגזר רק על הזכרים, ונקבות היו נשארות, הרי אף אם חנשאנה אח"כ למצריים יהיה דין זרעם כיהודים לכל דבר, נמצא כי זרעו של אברהם לא יכלה מחמת גזרתו, אך הירידה של עם ישראל תהיה באופן זה נורא ואיום שהיו מתערבים לגמרי צמצריים, וא"כ עלינו להודות לה' שגאל את ישראל ממצרים צטהרמו.

[הגר"ח]

ארמי אובד אבי וכו'

כתוב זה נאמר צוידוי שמתוודה צהצאת זיכורים. ונ"צ למה מפרט רק הצרות שהיו ליעקב מלצן הארמי ואינו מפרט גם את הצרות שהיו לו מעשו, דהא יעקב נרדף ע"י עשו.

כיהודים לבל דבר - כמבואר בגמ' במס' קידושין דף ע"א ע"ב "עוב"כ ועבד הבא על בת ישראל הוולד כשר".

הגר"ח - הגדש"פ מבית לוי.

למה וכו' אינו מפרט הצרות שהיו לו מעשו - בס' טעמא דקרא מקשה שכתוב כהגדה שלבן ביקש לעקור את הכל, והאיך מצינן זאת. והוא מתרץ שבס' הישר (סו"פ ויצא) כתוב שכשלבן הלך מיעקב שלח שלוחים לעשו שיצא לקראת יעקב ויהרגהו, וא"כ זה הכוונה ש"ארמי אבד אבי" וביקש לעקור את הכל דהיינו ע"י עשו. ונ"ל שלפי"ז יש לתרץ קושיית הגרי"ז, והיינו דבמה שכתוב "ארמי אבד אבי" נכלל צרת עשו, ואינו נזכר בנפרד מכיון שעשו רדף אחרי יעקב רק בגלל לבן. ובזה מוסבר מדוע כתוב 'אבד' בלשון הווה ולא 'האביד' בלשון עבר אע"פ שצרת לבן היה בעבר, והיינו לרמז על צרת עשו שנכלל בזה ועוד קיימת עד היום הזה (וכדברי הגרי"ז לעיל).

והנה איתא בגמרא במס' סוטה (דף ל"ב ע"ב) שאם יש לאדם צער צריך להודיע לרבים ואז רבים מבקשים עליו רחמים, ודבר זה נלמד ממקרא ביכורים שאומרים בקול רם. וכבר הקשו שבשלמא מי שיש לו צער צריך להודיע צערו שיבקשו עליו רחמים ויוושע מצרתו, אבל מה שיך להזכיר צרת לבן שכבר עבר וחלף ואיזה ענין של בקשת רחמים שיך על צער שכבר עבר [עיי"ש במהרש"א ועוד]. ולפי דברינו מבואר, מכיון שבמקרא ביכורים אומרים 'ארמי אבד אבי' שהוא מכון גם נגד צרת עשו, וצרת עשו יש גם היום, א"כ שפיר צריך לאומרו בקול רם כדי להודיע צערו לרבים שיבקשו עליו רחמים. למה לא הזכרה הצרה של יוסף - נראה לי שההודאה הכא היא על צרות שכלל

מניח את הכוס וחוזר ומגלה את המצות

**צֵא וּלְמַד מֵה בְּקֶשׁ לְבֵן הָאֲרָמִי לַעֲשׂוֹת לַיַּעֲקֹב אָבִינוּ.
שִׁפְרָעָה לֹא גָזַר אֱלֹא עַל הַזְּכָרִים, וּלְבֵן בְּקֶשׁ לַעֲקֹר
אֶת הַכֹּל, שְׁנֹאֲמֹר (דברים כו, ה):**

פסחים קטז, א במשנה: "חורש מארמי אוכד אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה".
ספרי פרשת כי תבוא, מדרש לקח טוב שם, ילקוט שמעוני שם תתקלח.

**אֲרָמִי אֹכֵד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיִמָּה וַיִּגַּר שָׁם בְּמַתִּי
מֵעַט, וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גְדוֹל עֲצוּם וְרָב:**

זאת ליעקב

וּלְבֵן בְּקֶשׁ לַעֲקֹר אֶת הַכֹּל.

אף שלא עלתה בידו מחשבתו, מכל מקום נחשב לו כאילו עקר הכל, כמו שכ' רש"י (דברים כו ה) "ארמי אוכד אבי. מזכיר חסדי המקום, ארמי אוכד אבי, לבן בקש לעקור את הכל כשרדף אחר יעקב, ובשביל שחשב לעשות חשב לו המקום כאילו עשה, שבעובדי כוכבים חושב להם הקב"ה מחשבה כמעשה". וכן בסה"מ (מ"ע קב) "וקורא ארמי אוכד אבי וירד מצרימה, כלומר לבן בקש לעקור את הכל כשרדף את יעקב, ובשביל שחשבו לעשות, חשב לו המקום כאילו עשה, שהאומות חושב להם מחשבה כמעשה".

נחשב לו ללבן
כאילו עקר את
הכל

ומה שאמור כאן שלבן חמור יותר מפרעה מחמת שהוא ביקש לעקור את הכל, אמרו במפרשי ההגדה, כי בעצם הדברים לבן ביקש לעשות דבר אשר אין ביכולתו לעשות כלל, משום שעקירת הכל היא נמנעת, שהרי הבטיח הקב"ה לאברהם שלא יכלה זרעו, ורק גזירת פרעה שגזר רק על הזכרים יכולה היתה להתקיים, אלא שהקב"ה גאלנו ממנו, ובכ"ז לבן חמור יותר מחמת מחשבתו הרעה.

ולפי"ז יש כאן חידוש נוסף, שלמרות שלבן חשב לעשות משהו שאין ביכולתו לעשות - לעקור את הכל, מכל מקום הקב"ה חישב לו מחשבה כמעשה.

וענין זה של ה'מתחיל בגנות' אצל לבן, יסודו הוא משום שכל ההכנה ליציאת מצרים היתה טמונה שם. כמו שכ' הגר"א (בביאורו לתיקוני זוה"ק. הובא בספר 'מפירושי

סעשה לבן
הוא סימן
לגלות ואחלה
מצרים

הגרא' פ' יצא לא כב) שכל הבריחה של יעקב מלבן וכל פרטיה [כגון מה שלקח את כל רכושו, והוגד ללבן ביום השלישי מבריחתו, והשיגו ביום השביעי, ושאר כל הפרטים], היתה בבחינת 'מעשה אבות סימן לבנים' ליציאת מצרים ורדיפת המצרים אחרי ישראל, ושנטלו את כל רכושם.

ועיי"ש בדבריו, שלאחר שביאר כי כל המעשה שם היה כסימן לבנים - ליציאת מצרים, כי "ולכן אמרו בסיפור יציאת מצרים, ודורש מארמי אובד אבי", היינו שבמעשה זה כבר טמונים הזרעים לכל הגלות והגאולה דמצרים [וכע"ז כתב הריטב"א בפירושו להגדה בזה"ל "כלל הדברים האלה הוא מה שעתידי ליארע לבנים, שיהיה הכל סימן לבנים"].

אַרְמֵי אֲבֹד אָבִי.

זו פרשת 'מקרא ביכורים', ובקריאתה מתקיים מצות סיפור יציאת מצרים. ומה שדורשים דוקא פרשה זו בהגדה [ולא את פרשת השעבוד עצמה], הוא משום שכל ענין הסיפור הוא הודאה והכרת טובה, וזהו ענין מקרא ביכורים, כדברי רש"י (דברים כו ג) "ואמרת אליו - שאינך כפוי טובה".

מקרא ביכורים
וסיפור הגדה
- הכרת טובה

שו"ר ברשב"ץ שכתב כן בפירושו להגדה, "באנו לדרוש זה הפסוק השני, כדי לספר בליל הפסח ריבוי הטובות שעשה לנו הק"ל, כמו שהיו מספרים כן מביאי הביכורים, להרבות תודות ושכחים לק"ל על כל הטובות האלו" (וראה עוד במאמר הפתיחה עמ' כט).

וַיֵּרֶד מִצְרַיִם.

בראשונים תמהו בלשון הפסוק, שהרי 'ארמי אובד אבי' היינו שכרח יעקב מלבן, ואילו 'וירד מצרימה' זה כבר ענין בפנ"ע, שירד למצרים והתחיל הגלות אצל פרעה, ואינו מצרת לכן.

הירדה למצרים
באג סמסוך
לצרת לבן

וכרש"י כתב (דברים כו ה) "וירד מצרימה, ועוד אחרים באו עלינו לכלותנו, שאחרי זאת ירד יעקב למצרים", וביאר בשפתי חכמים שבא ליישב קו' זו, וז"ל "ר"ל דמשמע, מכח זה שהארמי אובד אבי - וירד מצרימה, וזה אינו, לכן פירש ועוד אחרים וכו', וענין בפני עצמו הוא".

אכן י"ל עוד, לפי דברי הגר"א הנ"ל, שהבריחה של יעקב מלבן היא מעשה

בתואל בטבע הולדתה לא הולידה ובכן נפסק יחס בתואל לבניה, וגם לאה לא הולידה רק בשביל שנתגולל עליה מדת הרחמים לאשר ראה ה' כי שנואה לאה פתח את רחמה (בראשית כ"ט ל"א), וכנכריות נחשבו נשות יעקב לאביהן שהוא ביקש לעקור את הכל לולא אלהי אבינו אמר אליו השמר לך מדבר עם יעקב מטוב ועד רע.

וירד מצרימה, אנוס ע"פ הדיבור. ספרי תבוא, וכלה"כ [ירמיהו ה' י"ב] "והדיבור אין בהם", ועיין מחזור ויטרי ע' רצ"ג.

שפרעה לא גזר אלא על הזכרים וכו'. לכאורה משמע כאלו באנו בזה לספר בשבחו של פרעה שלא הרשיע כל כך כמו לבן, וזהו מפליא ד"לא תחנם" כתיב, ומה גם בליל פסח שהעיקר לספר מקושי

השעבוד במצרים ונס הגאולה, ושמעתי בשם הגה"צ מו"ה חיים מאטיניא זצ"ל, שהכוונה בזה לספר גודל הנס שהיה ברבר, כי הן כבר הבטיח יוצרינו לאברהם אבינו ע"ה שלא יכלו זרעו וא"כ כשביקש לבן לעקור את הכל לא היה שום אפשריות שתעלה בידו, אבל כשגזר פרעה אך על חלק האומה על הזכרים הרי ישארו הנקיבות ואם ינשאו למצריים הרי בניהם ובנותיהם כאמותיהם א"כ הרי לא כלה זרעו של אברהם, וזהו כענין שאמר בלק "אפס קצוהו תראה וכולו לא תראה" לכן אולי יעלה בידך לקוב משם, כמו כן במצרים כיון שלא גזר אלא על הזכרים הוצרכו לרחמי שמים מרובים שינצלו.

לַעֲשׂוֹת לַיַּעֲקֹב אֲבִינוּ. שְׁפָרְעָה לֹא גָזַר אֱלֹהֵי הַזְּכָרִים, וְלִבְנֵי בְקִשׁ לַעֲקֹר אֶת הַכֹּל, שְׁנֹאמֵר: אֲרַמִּי אֲבִי אֲבִי,

וַיֵּרֵד מִצְרַיִם, וַיִּגְרַשׁ שָׁם בְּמַתִּי מַעֲטָ וַיְהִי שָׁם לְגֹוֵי גְדוֹל, עֲצוֹם וָרֵב.

וַיֵּרֵד מִצְרַיִם – אָנוֹס עַל פִּי הַדְּבָר.

וַיִּגְרַשׁ שָׁם – מִלְמַד שֶׁלֹּא יֵרֵד יַעֲקֹב אֲבִינוּ לְהַשְׁתַּקֵּעַ בְּמִצְרַיִם, אֱלֹהֵי לְגֹוֵי שָׁם, שְׁנֹאמֵר: וַיֹּאמְרוּ אֶל פְּרָעָה, לְגֹוֵי בְּאֶרֶץ בְּאֵנוּ, כִּי אֵין מְרַעָה לְצֹאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ, כִּי כָבֵד הָרַעַב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְעַתָּה, יֵשְׁבוּ נָא עֲבָדֶיךָ בְּאֶרֶץ גִּשְׁן.

ולבן בקש לעקור את הכל. נקט בעל ההגדה "ולבן בקש" ולא אמר רצה או חפץ, וכתב הרה"ק בעל אורח לחיים בפרי חיים בזה"ל: "גל"פ ע"פ ששמעתי פ"י הפס' מהרב הגדול החסיד המפורסם מ' זאב וואלף נ"י מק"ק זיטאמיר "כי מששת את כל כלי מה מצאת מכל כלי ביתך" [בראשית ל"א], "הנה הקליפה אי אפשר לדבק להרע לאדם ח"ו אא"כ יש באדם מדות רעות שורש הקליפות אז יש לו אחיזה באדם להרע לו ח"ו, אבל אם הוא תמים במעשיו לה' ואין בו שום דבר רע אז א"א להרע לו כלל, וז"ש יעקב ללבן שרדף אחריו להרע לו "כי מששת את כל כלי" ר"ל את כל מדותי מששת וכדקת אותי אם תמצא בהם שום דבר רע שיהי' לך אחיזה ח"ו להרע לי, "מה מצאת מכל כלי ביתך", מה מצאת מכל המדות הרעות שלך אצלי שתוכל ח"ו לאחוז בי ולהרע לי, וא"כ למה רדפת אחרי ודפח"ח, ומלת ביקש היא לשון חיפוש כמו [אסתר ב'] "ויבוקש הדבר וימצא", וז"ש "ולבן ביקש לעקור את הכל" ר"ל שהיה מחפש ובודק את כל מדות יעקב להמציא איזה מקום שיהיה לו אחיזה לשלוט בו ולהרע לו ולא הניחו השי"ת להרע לו שלא היה בו שום רע והיה תמים במעשיו.

והגה"צ מוהרא"מ מרדמין זצ"ל בצמח מנחם כותב: "הנני זוכר כד הוינא טליא וישבתי על ברכי אמו"ר הקדוש זצללה"ה אצל הסדר של פסח בשלחן כ"ק אאזמו"ר זצללה"ה בשעה שאמר ההגדה ועיני היו מקושרים על כ"ק זקיני הקדוש זי"ע, ושמעתי באזני מ"ש על זה בפיו הקדוש בזה הלשון, הגה יש ב' סוגי יצה"ר, יצה"ר שהוא בבחינת עשו והיינו רוצח המסית את האדם לחטוא ר"ל כי אין לך רוצח גדול מזה אשר רוצח לאבד את האדם משני העולמות, דהרי גדול המחטיאו יותר מההורגו כי ההורגו הוא רק בעוה"ז והמחטיאו מאבדו מב' העולמות, והנה זה היצה"ר אין לו מקום כי אם אצל הפשוטי עם אבל לא אצל הצדיק, כי כשבא אל הצדיק

והנה מפליא אשר בתוך הי"ח לא הוזכרה גזירה על תלבושת של נכרים בעוד אשר תלבושת ולשון מוזכרים יחד כסמלי לאום, וראה ילקוט שמעוני פ' חוקת רמז תרסד: "וישמע הכנעני מלך ערד" – זה

עמלק כו', ולמה קראו כנעני כו', אר"י לבוש כנעני לבש ולמד שיחת כנענים והיה מדבר בלשונם כו'. אמנם הנה פרטו בין הי"ח דבר שגזרו על עדותן, ופי' בקי"ע שבת שם, שהכוונה כי אין מקבלין מהם עדות, ובשיירי קרבן תמה שם הן נכרי פסול לעדות מן התורה כדכתיב "הנה עד שקר ענה באחיו" ונכרי לאו אחיו הוא,

ואפילו במסיח לפי תומו פסול אלא שרבנן הקילו בעדות אשה להכשיר מסיח לפי תומו, ובכך למה היו צריכים לגזור על עדותן, וכתבתי בס' עוללות אות כב שמלת "עדותן" יש כאן בהוראה אחרת, ידוע כי לפעמים נקרא בגד חשוב "עדי" ראה ישעיה מ"ט ח "כעדי תלבשו", ובדה"ב כ"ג י"א "ויתנו עליו את הנזר ואת העדות", ולפעמים נקרא "עדי" בגד קרוע וסמרטוט, ראה ישע"ה ס"ד ה ובגד עדים כל צדקותינו, וזהו שנקטו בין י"ח דבר שגזרו על לשונן ועל עדותן, היינו על שפת הגוים ועל תלבושתם להפריש את ישראל מהם ומהמונם.

שדים נכוננו ושערך צמח. עיין נדה מ"ח ע"א דפליגי חכמים ור"מ אם אפשר שיבא סימן העליון של גדלות בנשים לפני סימן התחתון, וקאמרו בשלמא לר"מ היינו דכתיב שדים נכוננו ושערך צמח אלא לרבנן איפכא מבעי ליה וכו', ואכתי קשה גם לרי מאיר למה נקט הכתוב היוצא מגדר הרגילות גם בדאפשר עכ"פ הוי לא שכיח, ויתכן דס"ל כרשב"ג שם ע"ב דאמר בנות כרכים תחתון ממהר לבוא מפני שטוחנות בריחים, והנה הרי גם אמותינו היו בקושי השעבוד ובכך שפיר נקט הכתוב מקודם שדים נכוננו שבהן הורגל סימן העליון קודם.

ואומר לך בדמיך חיי. במכילתא בא רפ"ה: "היה ר' מתיא בן חרש אומר 'ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים' (יחזקאל ט"ז) – הגיע שבועתו שנשבע הקב"ה שיגאל את בניו ולא היה בידם מצות שיעסקו בהם כדי שיגאלו שנא' 'שדים נכוננו ושערך צמח ואת ערום ועריה' ערום מכל מצות, נתן להם הקב"ה שתי מצות דם פסח ודם מילה שיתעסקו בהם כדי שיגאלו שנא' 'ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך' וגו' ואומר 'גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו' (זכרי' ט"ו) כו', ויעוין במד"ר שה"ש פ"ה "פתחו לי אחותי, שנתאחו לי במצרים בשתי מצות בדם הפסח ובדם המילה, הה"ד 'ואעבור' וגו', 'ואומר לך בדמיך חיי' – זה דם הפסח, 'ואומר לך בדמיך חיי' – זה דם מילה", וזהו שנקטו בגמ' ברכות י"ט סע"ב ולאחותו מהו ת"ל הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו וכו'.

זקיני הקדוש [ר' יעקב אריה מרדזמין] זי"ע מה שאמר בעת ישיבה על הסדר שהי' פניו בוער כלפיד אש ודומה למלאך ה' צבאות וכל כך היה נאמר בהתלהבות גדול אשר אף שהייתי אז טליא וקטן, מ"מ נכנסו אז הדברים האלה הק' לתוך לבי כאש בוערת ודפח"ת זי"ע ועכ"י.

רכבה כצמח השדה נתתיך וכו'. הגה"ק מהר"א חבר זצ"ל כתב לפרש, בהקדם שכל מדריגת ישראל היא שישתלמו ויתעלו אחרי שהם שפלים וכמעט אחר היאוש הגמור והאפיסה כמ"ש במדרש סיקוסין נתן הקב"ה ליעקב אבינו

"והיה זרעך כעפר הארץ" מאותה שעה "ופרצת ימה וקדמה" וגו', וכן היא בכל עת כמ"ש רז"ל בענין חבלי משיח "דור שבן דוד בא בו" וכו', וכתוב "כי יראה כי אזלת יד" וגו' ואז "כי אשא אל שמים ידי" וגו', והם נדמים בזה לגרעין הנזרע בארץ שאחר שנוקב ונעשה עפר אז מתחיל לצמוח, וכן בכל דבר שמשנתנה מצורה אל צורה צריך שתקדם לו ההעדר כמ"ש חכמי הטבע, והוא מ"ש "רכבה כצמח השדה נתתיך" ועי"ז "ותרבי ותגדלי" שכמו כן היה במצרים שאחרי הגיעם לאפיסה גמורה אז צמחה ישועתם וכמ"ש "וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ".

והרה"ק מהר"מ מקאברין זצ"ל, אמר שרמוז בזה 'כי רכבה' אם נתרכרב האדם אז 'כצמח השדה יהיה', כצמח הזה שכל מה שמלא יותר גרעינים כופף יותר ראשו, אבל אם 'ותרבי ותגדלי' שהתגדלת בלבך דע כי את 'ערום ועריה'.

ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך

וירעו אותנו המצרים וכו'. הכלבו פירש שלא לבד ששעבדו אותנו המצרים אלא עוד העלילו עלינו כי אנחנו הרעים שבבני אדם בכדי להתגולל עלינו ולהעמיס עולם על שכמינו תחת מסוה של צדק

**וַיִּרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיַּעֲנוּנוּ,
וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה.**

**וַיִּרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים – כָּמָה
שֵׁנָאמַר: הָבָה נִתְחַפְּמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה
וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה, וְנוֹסֵף גַּם
הוּא עַל שְׂנְאֵינוּ, וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה מִן
הָאָרֶץ.**

**וַיַּעֲנוּנוּ – כָּמָה שֵׁנָאמַר: וַיִּשְׂימוּ
עָלֵינוּ שְׂרֵי מַסִּים לְמַעַן עֲנֹתוּ
בְּסִבְלַתָם, וַיִּבְנוּ עָרֵי מִסְכָּנוֹת לַפְּרָעָה,
אֶת פֶּתֶם וְאֶת רַעְמִסִּס.**

**וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה – כָּמָה
שֵׁנָאמַר: וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּפָרָךְ.**

**וַנִּצְעַק אֶל יְיָ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,
וַיִּשְׁמַע יְיָ אֶת קִלְנוֹ, וַיִּרְא אֶת
עֲנִינוֹ וְאֶת עֲמָלָנוּ וְאֶת לַחֲצֵנוּ.**

**וַנִּצְעַק אֶל יְיָ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ –
כָּמָה שֵׁנָאמַר: וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים
הָהֵם, וַיָּמַת מֶלֶךְ מִצְרַיִם, וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי
יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבֹדָה וַיִּזְעְקוּ, וַתַּעַל
שׁוֹעַתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבֹדָה.**

**וַיִּשְׁמַע יְיָ אֶת קִלְנוֹ – כָּמָה
שֵׁנָאמַר: וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקַתָם,
וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ, אֶת
אֲבֹרָהֶם, אֶת יִצְחָק, וְאֶת יַעֲקֹב.**

וַיִּרְא אֶת עֲנִינוֹ – זוֹ פְּרִישׁוֹת דֶּרֶךְ

ויושר, ועי"ל שהמצרים הרעו אותנו, עשו אותנו רעים, שהתחלנו להתקוטט בינו לבין עצמנו איש באחיו, לו היו מענים אותנו בהכפלת מתכונת הלבנים בעוד שהיו מספיקים החומר התבן כלפנים, אם שהיתה המלאכה כבידה הנה צרת רבים היתה מאחדת כולם, אבל בזדון לבם מנעו מתת החומר שיוכרח כל אחד לקושש קש לתבן באשר ימצאו, ובזה ניתן מקום לריבות בין איש לאחיו אודות חבילה של תבן, זאת היא עצת צוררינו מני אז עד היום למנוע מישראל על ענפי פרנסה שיוכרח האחד לנשוך בשר חבירו, לסבב מדנים בין אחים, וירעו אותנו המצרים.

וירא את ענינו זו פרישות דרך ארץ. למדו כן מדכתיב: "וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים" ולא פורש מה ראה, דהול"ל וירא אלהים והנה מצרים לוחצים אותם וכדומה, והרי זה מקרא קצר שלא לדבר מדברים שבצנעה מה שאך אלהים הוא היודע, כדאמרו בנדרים צ"ע"ב "השמים בניי ובינך" עיין רש"י שם, ונרמז בקרא "וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ", דמוכח שהעינוי היה

בדמיך חיי וכו'. מרן החוזה מלובלין זצ"ל פירש בהקדם הכתוב (תהלים ע"ז) "דום לה' והתחולל לו", ר"ל דום בשביל שכך היא רצון הבורא ית"ש לכן תשמע חרפתך ולא תשיב שאז מעבירין ממנו כל פשעיו (ר"ה י"ז ע"א), זהו "ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך", "דמיך" לשון דממה שתיקה וסבלנות, "ואומר לך בדמיך חיי" בעוה"ז "ואומר לך בדמיך חיי" בעוה"ב.

ונצעק אל ה' אלהי אבותינו וישמע ה' את קולנו. ראיתי לפרש עפ"ש"א בברכות י"ע"ב "התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו" וכו', ובכך ישראל קדושים ראו עצמם שאינם כדאים בזכות עצמם רק "ונצעק אל ה' אלהי אבותינו", שיצילנו בזכות אבותינו, ולכן "וישמע ה' את קולנו" בזכות עצמם.

וימת מלך מצרים וכו'. כמדרש שמו"ר פ"א ארז"ל לא מת אלא נצטרע ומצודע חשוב כמת, ולכאורה מניין יצא להם לעקור הקרא מפשטיה, ואמר הגר"א מווילנא זצ"ל דמצינו בפס' "וישכב דוד עם אבותיו" ולא כתיב וישכב המלך דוד כי אין שלטון ביום המות לכן לא נתכנה מלך, והנה הכא כתיב "וימת מלך מצרים" ולא כתיב וימת פרעה מוכח שהיה בשלטונו ועכ"ז נקרא מת לכן דרשו שנצטרע.

וַיֵּרֶד מִצְרַיִם, אָנוּס עַל פִּי הַדְּבָר: וַיִּגַּר שָׁם, מִלְמַד
 שְׁלֹא יֵרֶד יַעֲקֹב אֲבִינוּ לְהִשְׁתַּקֵּעַ בְּמִצְרַיִם אֶלָּא לָגוּר
 שָׁם. שְׁנֵאמַר, וַיֹּאמְרוּ אֶל פְּרֹעֶה לָּגוּר בְּאַרְץ בְּאֵנוּ, כִּי־אֵין
 מְרַעָה לְצֹאן אֲשֶׁר לְעַבְדֶּיךָ, כִּי־כִבֵּד הָרַעַב בְּאַרְץ כְּנָעַן, וְעַתָּה
 יִשְׁבוּ־נָא עַבְדֶּיךָ בְּאַרְץ גִּשְׁן (בראשית מז, ד):

זה רצה פרטית, לפי מזכירים רק הצרות
 שהיו לכלל ולא לפרט. [הגרמ"ד]

וירד מצרימה אנוס על פי הדבור
 קשה, שהרי כתוב בצראשית (מה, כח)
 דאמר יעקב אלכה ואראנו צטרס
 אמות, הרי דירד מרצונו הטוב, וא"כ
 מדוע נאמר הכא שירד "אנוס ע"פ
 הדיבור".

והנראה בזה, דיעקב צירידתו למצרים
 רצה רק לראות את יוסף וכמו
 שכתוב אלכה ואראנו וכו', וצדעתו היה
 לשוב מיד לארץ ישראל ולא להשאר
 במצרים, אך כאשר אמר לו האלקים
 במראות הלילה אל תירא מרדה מצרימה
 כי לגוי גדול אשימך שם' והצין שעליו
 להשאר שם, לא רצה לירד מדעתו כלל,
 וזהו "וירד מצרימה - אנוס ע"פ
 הדבור". [הגרי"ז]

שנמכר וכו' שהיתה בזה רצה גדולה
 ליעקב. ונראה ע"פ מה שאמר מרן
 הגרי"ז ז"ל לחלוק הצרה של יוסף מכל
 הצרות שהיו ליעקב, דכל הצרות לא היו
 רק צרות פרטיות ליעקב אצונו, אלא היו
 גם צרות של הכלל ישראל, שהרי יעקב
 היה הכלל ישראל, ואם עשו היה הורגו,
 משמעות הדבר שהרג את כלל ישראל, וכן
 צמרים, ובלבן. משא"כ ציוסף שהיתה זו
 צרה פרטית רק ליעקב, שהרי השצטים
 וגם יצחק ידעו ממעשה המכירה,
 והסתירו את זה מיעקב. ורק הוא שלא
 ידע מכל מעשה המכירה וחשב שיוסף
 מת הצטער וסבל כ"צ שנים, והיתה זו
 צרתו הפרטית.

ועפ"ז נראה לכן לא הוזכרה כאן צרת
 יוסף, כיון שמוזכרות כאן רק
 הצרות של כלל ישראל, ולא שייך לענין

ישראל סבלו מאומות אחרות וניצלו מהם ע"י הקב"ה, אבל הצרות בגלל יוסף היו משום
 מחלוקת בתוך כלל ישראל עצמם והם גרמו אותן לעצמם, ולפי לא הוזכרו.

הגרי"ז, הגרמ"ד - מאורי המועדים.

הגרי"ז - הגדש"פ מבית לוי, מאורי המועדים, שי לתורה.

— תורת הראשונים —

מלמד שהיו ישראל מצוינים שם [א] ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו (בראשית מז, יב). זהו שארז"ל "שהיו ישראל מצוינים שם", שכל זמן שהיו ישראל פרים ורבים היו נכתבים שמותם בבית המלכות, כדי שיטול פרס שלו מבית המלכות, פלוני יש לו עשרים נפשות יטול כך וכך, פלוני יש לו שלשים נפשות יטול כך וכך, הוא שהמצריים אומרים הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו (שמות א, ט).

(לקח טוב בראשית פרק מז, יב)

[ב] פירוש שהיו נכתבין בפלטין של יוסף להטריפם לחם לפי הטף שנאמר (בראשית מז, יב) ויכלכל יוסף את אחיו ואת כל בית אביו וגו', וכיון שהתחילו להיות פרים ורבים במאד מאד פסקו מהם המזונות והתחילו להתחכם בהם שנאמר (שמות א, ט) ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד.

דבר אחר "ויהי שם לגוי. מלמד שהיו ישראל מצויינים שם". **שהיה מלבושם ומאכלם ולשונם משונים מן המצריים**. מסומנין היו וידועין שהם גוי לבדם חלוק מן המצריים.

(לקח טוב דברים כו, ה)

[ג] **מלשון מה הציון הלז (מ"ב כג, יז), כלומר שלא נתערבו כשאר אומות**. ודריש מלשון "ויהי", לשון יחיד, ולא כתיב "ויהיו".

(פירוש המיוחס לראב"ד לספרי דברים פי' ש)

[ד] נאספים בעיר אחת ולא היו מפוזרין בעיירות, דהכי משמע "לגוי" שהיו שם ניכרים לגוי אחד לבדם, כדכתיב (יחזקאל טז, ג) כל רואיהם יכירו כי הם זרע ברך ה'.

ד"א "מצויינין שם", לשון ציון, כלומר שהיו ניכרים שהם מתי מעט, כמו תפוח אחד בין שאר מיני פירות. ונראה לי "מצויינין שם" על שם הקרא ויהי שם לגוי גדול ועצום. רושם, פירוש פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אותם, פי' ונעשו חיל גדול, ופרעה גזר עליהם כמה גזירות, כדכתיב הבה נתחכמה לו פן ירבה, והצילם הקב"ה וכו'. "ויהי שם לגוי", אין אומר כאן לגוי גדול, כי לאחר

אמרו ז"ל (מכילתא בא מסי' דפסחא פ"ה) בזכות מה נגאלו אבותינו ממצרים בזכות ארבעה דברים לא שנו לשונם לא שנו שמותם ולא גלו מסתורין ולא נמצא בהם פרוץ בערוה וכו'. וכיון שהיו בהם ד' הדברים האלו זכו לצאת ממצרים בארבע לשונות של גאולה והם והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי, וכן יצאו מד' עבודות קשות הנזכרות בפסוק וימרו את חייהם בעבודה קשה ובכל עבודה בשדה את כל עבודתם אשר עבדו, וזכו לשתות ד' כוסות בכל ליל פסח כהודאה לשי"ת על מה שעשה להם, וכל כוס שנתחייבנו בה כנגד אחד הדברים הללו וכו'.

וכנגד זה שלא היה בהם פרוץ בעריות נתחייבנו בכוס רביעי, כשם שהם היו שלמים, כך על כוס רביעי נגמור ההלל ונזכיר בו צדקת יוסף הצדיק שזכה למלכות מפני שברח מן העבירה, שנאמר (בראשית לט, יב) וינס ויצא החוצה, ונאמר בהלל (תהלים קיד, ג) הים ראה וינוס, אמרו חז"ל (מדרש תהלים שם) ממי נס מארונו של יוסף שנס מן העבירה, כך הם שברחו מחיתון עם המצריים ומן ההתחברות בהם ומדבקות בשמץ מדעותיהם ומהתקרב אליהם, זכו לפרות ולרבות שלא כדרך העולם, כמו שנאמר ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אותם וכו'.

(מדרש רבינו דוד הנגיד)

[ב] הנה תורתנו הקדושה מעירה ישינים בחצים שנונים. הלא ידעת מה שהקדימה לומר כי לא יוכלון המצריים לאכול את העברים לחם וגו', והנה בהיות ישראל נתעבים ונמאסים אצל האומות היא הסבה לטובתם שלא יוכלו להתערב בהם, ולפיכך אמר ויהי שם לגוי גדול, גוי מפוזר ומפורד דתו משונה מדתיהם ומנהגיו רחוקים ממנהגיהם וכלם נבזים ושפלים בעיניהם, אמנם היו מצויינים בקצת מצות שנצטוו מן האבות הקדושים בדרך תלמוד, כאמרו (בראשית יח, יט) כי ידעתיו למען אשר יצוה, ולפי' אמרה משנה זו מצויינין מלשון שערי ציון. והבן זה.

(פירוש רבינו יוסף ג'יקטיליה)

גְּדוֹל עֵצוֹם כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצְמוּ בְּמֵאד מְאֹד וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ אֹתָם (שמות א ז).

→ תורת הראשונים ←

לומר כי מחמת שהיו עבדים לא רצו המצריים להתחתן בם, הנה נמצא השעבוד ההוא שהיה בחד עליון עליהם עד אשר יפרו וירבו בכשרות, עד שיעלו למספר הראוי שתשכון השכינה ביניהם, ואז זכו ליתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם.

(דרשות ופירושי רבינו יונה על התורה עמ' קצא)

[י] "מצויינין" גרסינן, ופירש רש"י לשון ציון, כמו הציבי לך ציונים (ירמיה לא, ד), מאוספים במקום אחד שלא נתפזרו בכל הערים, וזה מחמלת השי"ת עליהם, שאעפ"י שהיו מתי מספר בשבעים נפש, שלא נתערבו עם המצרים שהיו רבים מהם, כמו שמצינו בכמה אומות טבעו באדם וערב ונמחה שמש, אך נשאר לעולם במקום אחד ולא עבר זר בתוכם (איוב טו, יט), ולכך היו נראים לעם אחד, ודייק לה מדכתיב "לגוי".

(פירוש רבינו יצחק ב"ר ישראל)

[יא] לשון היכר, אותות דגלים, שהיו פרים ורבים לעמוד לעם רב לדגליהם.

(פירוש תלמיד ר' יצחק הכהן)

[יב] כלומר שהם מוכרים ומפורסמים באמונתם, נגזר מן ובנה אצלו ציון (יחזקאל לט, טו). וכן אמרו (שקלים פ"א מ"א) מצויינין על הקברות, כדי שיהיו הכהנים נזהרים מלהטמא למתים. (אגדתא דפסחא)

גְּדוֹל עֵצוֹם

[א] לשון "וירבו" אינו לשון רבוי אלא לשון גדלות, שהיו גדולים בקומה ועצומים בכח.

(פירוש ר' נתן ב"ר יוסף מקלרמון עמ' טז)

[ב] "גדול" רב במנין, ו"עצום" בחזק, הוא שאמר פרעה רב ועצום ממנו (שמות א, ט) והוא מה שכתוב "פרו וישרצו וירבו ויעצמו", פירוש גדול, וירבו, ופירוש ועצום, ויעצמו.

(פירוש ר"י אלאחדב)

מיכן יאמר גדול ועצום, אלא ויהי שם לגוי שהיו ניכרים שהם גוי אחד זרע ברך ה'.

(פירוש תלמידי חסידי אשכנז)

[ה] כאותן ציונין שעומדין זה על זה, שנאמר (ירמיה לא, כ) הציבי לך ציונין.

(עץ חיים עמ' שכג)

ראה פירוש קדמון בהגש"פ תורת חיים מוסד הרב קוק ובהערה שם.

[ו] זש"ה (תהלים כ, יג) ישלח עזרך מקדש מקידוש מעשים שבך, ומציון יסעדך, ומצויין מעשים שבך, כדאמרינן "שהיו ישראל מצויינין שם", פירוש במצוות.

(פירושים ופסקים עה"ת לרבינו אביגדור צרפתי פרשת קדושים)

[ז] לא שינו כסותן כדאמר בהגדה ובמכילתא "מלמד שהיו ישראל מצויינים שם", בלבושיהם ונכרין מכין מלבושי נכרים.

(מושב זקנים שמות א, א)

[ח] דמצייני כמלאכי השרת (נדרים כ, ב). שהן מצויינים ונבדלין משאר בני אדם כמלאכי השרת, כדאמרינן בהגדה "מלמד שהיו ישראל מצויינין שם", כלומר, שהיו עם בפני עצמן ולא נתערבו במצרים.

(ר"ן נדרים שם)

ראה ספר הכוזרי מאמר ראשון מט, ב: אמר החבר, אבל הענין מבהיל יותר, כי חיו בני ישראל משועבדים במצרים שש מאות אלף רגלי מבן עשרים שנה ומעלה, מתיחסים אל שנים עשר שבטים, לא נמלט מהם איש ולא ברח אל ארץ אחרת ולא נכנס ביניהם נכרי.

[ט] אמרו (אבות פ"ג מ"ח) חביבין ישראל שנתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם וכו', ותחלה אמר חביב אדם שנברא בצלם וכו', כלומר בשכל. ולכן נשתתפו האומות עם ישראל ונבדלו מהם בהיותם נקראים בנים למקום בזכות אבותיהם, וכאשר שמרו עצמם מלהטמע במצרים. וזהו שדרשו "ויהי שם לגוי מלמד שישאל מצויינין שם". ואם יערער שום אדם

— תורת הראשונים —

כלם או רובם, והפך זה שיחיו כלם או רובם, זהו "וירבו". ובברכות נזכרו אלו השלושה לא תהיה משכלה ועקרה בארץ את מספר ימין אמלא (שמות כג, כו).

(פירוש ר"י אלאחדב)

פרו וישרצו וכו'

שהיו מולידים חמשה וששה כשרצים (מכילתא מסי' דפסחא פי"ב). ואמר ר' סעדיה הפיומי, שהם היו מולידים שנים עשר, שנאמר "פרו" שנים, "וישרצו" שנים, "ויעצמו" שנים, "במאד" שנים, "מאד" שנים. וזה לעוצם ההשגחה שהיתה עליהם. ואמרו "ותמלא הארץ אותם", כלומר ארץ מצרים בלבד, לא כל הארץ.

(אגדתא דפסחא)

פרו וישרצו וירבו וכו'

[א] אמרו חז"ל (מכילתא שם פי"ב) שהם ילדו ששה בכרס אחד, כמספר הריבוי בפסוק פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אותם, "פרו" כבהמה טהורה, "וישרצו" כגמלים, כי הגמלים פרים ורבים מאד, "וירבו" כדגים, כי שרתה בהם הברכה יותר מברכת הדגים שנתברכו בתחלת בריאתם, כמו שנאמר (בראשית א, כב) ויברך אותם אלהים, וכמו שנאמר בישראל פרו וישרצו וירבו נאמר בדגים פרו ורבו ומלאו את המים בימים וכו'.

"ויעצמו" כגבורים, כלומר אע"פ שרבו כ"כ לא היו חלשים, כי דרך העולם שאם שנים בבטן אחד, אחד חזק מחבירו ובריא ממנו או שניהם מצומצמים בגלל צרות המקום, וכ"ש כאן שהיו ששה או י"ב בכרס אחד כפי שאמרנו, אעפ"כ היו כלם תקיפים וחזקים וגבורים ועצומים, כמו שנאמר ויעצמו במאד מאד שלא כדרך הטבע. וכן אמרו שלשון הכתוב פרו וישרצו וירבו, "פרו" מלשון פריה ורביה שלא אירע בהם הפסד בשכבת זרעם ולא יצאה מהם שכבת זרע לבטלה, אלא כל אחד ואחד לא השחית ביאתו ויצאו מכל ביאה הרבה ולדות, כנאמר "וישרצו" מלשון רביה שהתרבו כשרץ האדמה, שמכל הולדות האלו לא היתה בשום אשה מנשותיהם לא הפלת עובר ולא קלקול, כי רוב הנשים מתעברות הרבה, ואין מכל

[ג] כמ"ש ובני ישראל פרו וישרצו וכו'. הפי "גדול", ר"ל גדול בקומה, וכאמרו (שמות ב, יא) ויגדל משה אז"ל (דר"ל ואתחנן ד"ה אז יבדיל) הראשון בקומה, כי היו בעלי קומה, הפך התאומים. "עצום", נגזר מעצם כי בעלי עצם ותקיפים, ומביא ראיה מאמרו וירבו ויעצמו, כי וירבו הוא ריבוי בקומה.

(פירוש רבינו שלמה ב"ר אברהם)

ובני ישראל פרו

"פרו" לשון פריה, כאילן שנותן פרו.

(פירוש רבינו שם טוב ו' שם טוב)

ובני ישראל פרו וישרצו וכו'

[א] וע"ד הקבלה, אנכי ארד עמך מצרימה, רמז לשכינה שירדה עמהם למצרים, והוא שדרשו רז"ל (מכילתא בא שירה פי"ג) גלו למצרים שכינה עמהם וכו', ומזה הזכיר בו לשון ירידה כפשוטו, אף על פי שהיא מלה מורה על גשמות. ומה שהזכיר הכתוב מצרימה בתוספת ה"א, וגם כן עלה אות ה"א, רמז לשכינה, ועל כן נרשמת הה"א בירידה גם בעליה, כי ירדה עם יעקב למצרים והיא העולה עמהם, והיא ה"א אחרונה שבשם וכו'.

וכיון שהה"א הזאת ירדה עם יעקב ושבעים נפש למצרים, אין לך לתמוה על רבוי הברכה שבזרעם, כענין שכתוב (שמות א, ז) ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד, לפי שהשכינה עמהם והיתה ביניהם, ושם צוה ה' את הברכה עד שעלו לששים רבוא שבהם נתנה התורה ונראית להם השכינה.

(רבינו בחיי בראשית מז, ד)

[ב] ובענין הרבוי שלהם אמר "פרו וישרצו וירבו", כי שלש סבות יש להיות העם מעט והפכם להיות רב, והן האחת המצא העקרים והעקרות שאינם עושים פרי, והפך זה שיהיו האנשים והנשים עושין פרי, וכן אמר "פרו", עשו פרי. והשנית אע"פ שיהיו ראויות להוליד, יהיה להם רחם משכיל ויחנקו בצאתם ולא ישרצו על גבי קרקע, והפך זה שיוולדו וישרצו על גבי קרקע, זהו "וישרצו" שלא היה שם מחנקה, והשלישית שיוולדו וישרצו וימותו קטנים

וְרַב כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: רַבְּבָה פְּצַמַּח הַשְּׂדֵה נִתְתִּיךָ וְתַרְבִּי וְתַגְדְּלִי וְתַבְאִי בְעַדִּי עַדִּיּים, שְׂדֵים נִכְנֹו וְשִׁעְרְךָ צִמַּח וְאֵת עֵרֶם וְעַרְיָה (יחזקאל טז ז). יש מוסיפים: **וְאָעֵבֶר עָלֶיךָ וְאֶרְאֶךָ מִתְבוֹסֶסֶת בְּדַמֶּיךָ וְאֶמַּר לְךָ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי וְאֶמַּר לְךָ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי (שם ו).**

→ תורת הראשונים ←

במאד מאד וכתוב גבי אכרם (בראשית יז, ב) ^{ויקרא} "ותרבי" בבנים. "ותגדלי" בעושר ביזתם וביזת הים. וכן ממכת דם נהנו ישראל כפי שנתבאר, וכאומרם (שמו"ר ט, י) ממכת דם העשירו ישראל. "ותבואי בעדי עדיים", זו ביזת מצרים וביזת הים (מכילתא בא מסי' דפסחא פי"ג).

רבבה כצמח השדה "רבבה" הוא אלף, וראיה הוא גבי פלגש בגבעה (שופטים כ, י) ולקחת אחד לעשרה ועשרה למאה ומאה לרבבה, א"כ רבבה אלף, וכתוב אחרי (תהלים סח, יח) אומ' רכב אלהים ריבותיים אלפי שנאן, ודרשו רבותינו (ע"ז ג, ב) אלפי שאינן, ונשאר י"ח אלפים, א"כ רבבה י' אלפים, וכתוב (דברים לב, ל) ירדוף אחד אלף ושנים יניסו רבבה, א"כ רבבה שני אלפים, וירדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדפו (ויקרא כו, יח), א"כ רבבה ב' אלפים, והכל לפי פשטיה דקרא. והכא כתיב "כצמח השדה", כלומר הרבה אלפיות וכו', כצימחי השדה שאין להם מספר.

(מדרש רבינו דוד הנגיד)

[ב] אחר שפירש ש"גדול" ענינו הרבוי, מה טעם "ורב", לכן פירושו מלשון גידול וצמיחה, כמו אשר טפחתי ורביתי (איכה ב, כב). והביא ראה "רבבה כצמח השדה נתתיך", ופירוש "רבבה" גידול גם כן, כאלו אמר 'כרבבה כצמח השדה נתתיך', נתתי לך גידול כצמח השדה, שהזרע נשלח על פני השדה והקב"ה משלח מטר ואויר ושמש והוא גדל וצמח, וכן היו ישראל לפי המדרש (סוטה יא, ב) מפני פחד גזירת אם בן הוא (שמות א, טז) וכל הבן (שם פסוק כב) היו יוצאות לשדה בנות ישראל ויולדות שם, אם בנות היו מביאות אותן ואם בנים מניחות אותם שם והולכות שלא תראינה, והקב"ה מזמין להם פרנסתם וגדלים כמו שמזמין לצמח השדה המטר, ובמדרש שם שהזמין להם כדמות שדים יונקים דבש וחלב ואסמכתא ויניקוהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור, ר"ל וחלב שמן, וזהו שדים נכוננו, כי הזכרים היו ואין להם שדים נכונים אלא שהוכנו להם

(תוספות השלם שמות א, ז)

(פירוש תלמידי חסידי אשכנז)

רבבה כצמח השדה וכו' [א]...ועל שם הריבוי העצום הזה אמר עליהם הנביא בשם ה' על סופם ואומר "רבבה כצמח השדה נתתיך ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדיים שדים נכוננו ושערך צמח ואת עירום ועריה", היינו בגלל ריבוי המופלג היו דומים כעשב השדה, ומאיזה טעם נמשלו כעשב השדה ולא לצמח אחר, אלא כשם שעשב השדה צומחים בלא טורח ועמל אלא בכוח השי"ת, כך ישראל לא היו צריכים לגדל ילדיהם אלא היו צומחים מן השדה כעשבים, כמו שנאמר "רבבה כצמח השדה" וכו'.

— תורת הראשונים —

סמוך ל"ותבואי", כי כשהיו גדולים היו באים ומכירים לאבותיהם ואבותיהם להם.

"בעדי עדיים", ר"ל סימני סימנים שענינם עדות, כי העדי הוא קשוט, ומצינו את הנזר ואת העדות (מ"ב יא, יב) שהוא מענין קשוט, וכן פירשו עדות לאסף (תהלים פ, א). וטעם זה, כי כשהיו גדולים והיו באים היו להם סימנים כסימני אבותיהם, וזה היה להם לעדות ומכירין אותם.

(פירוש ר"י אלאחדב)

ותבואי בעדי עדיים

[א] באת לעת שאת ראויה לעדי עדיים כנערה שהגיע זמנה להיות לאיש ראוי לעדותה בתכשיטין נאים. ופי' "בעדי עדיים" בטוב וביפה שבעדים, כמו מלך מלכים, כלומר זמן ישראל הגיע לצאת מן הגלות, כמו שאמר (שמות ג, טז) פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים, ואומר (שם פסוק יז) אעלה אתכם מעוני מצרים. והעדי הוא כלי כסף וכלי זהב ושמלות שנצלו את מצרים. ואדוני אבי ז"ל פירש "עדי עדיים" עדי הגוף, כמו שפירש אחריו שדים נכוננו ושערך צמח, ואלו הן סימני נערות תכונת השדים והשער הצומח במקום הערוה. ויתכן בעדי עדים על דרך משל על חקי התורה ומשפטים הטובים שהם כעדי, כמו שנאמר בדרך משל (משלי א, ט) כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרורותיך.

(רד"ק יחזקאל טז, ו)

[ב] "ותבואי בעדי עדיים", זה ביזת מצרים וביזת הים.

(פירוש רבינו ישעיה מטרנני יחזקאל טז, ז)

בעדי עדיים שדים נכוננו וכו'

פתרונו "ותבואי" בעתי עתים, ומפרש בצדו מהו "בעדי עדיים", עתים הם ששדים נכוננו, "עדיים" עתים, הגיעו העתים ששערך צמח, כל זמן שאין לנערה סימני שדים ולא הגיעו סימני בגרות אין לה גנאי אם הולכת ערומה, אבל משנכוננו שדיה ושערה צמחה גנאי הוא לה ללכת ערומה, אף את משקרב העת שהבטחתי לאברהם שאני גואל את בניו וכו'.

(ר"י קרא יחזקאל טז, ו)

השדים, ושערך צמח לכסות על בשרם כמו בעלי חיים מן הקור והחום.

(פירוש ר"י אלאחדב)

רבבה כצמח השדה נתתיך וכו'

ואמר אחרי כן "רבבה כצמח השדה נתתיך", כמו שדרשו ז"ל במסכת סוטה בפרק קמא (יא, ב) על ענין שנתרבו במצרים משבעים נפש עד ששים רבוא, ואמר "כצמח השדה", כמו שדרשו ז"ל שהיו יולדות בשדות מפחד הגזירה של כל הבן הילוד, והיו מניחין אותן, והיו נבלעין בקרקע והקב"ה מזמין להם שני עג[ו]לים אחד חלב ואחד דבש כדאיתא בסוטה. ואח"כ היו מבצבצין ויוצאין כצמח השדה, "ותבאי בעדי עדיים", רמז למה שהשאלום כלי כסף וכלי זהב, "שדים נכוננו", רמז למשה ולאהרן. וכן הוא אומר (שה"ש ד, ה) שני שדיך כשני עפרים תאומי צביה, שהם שקולים כתאומים, כמו שכתוב הוא אהרן ומשה הוא משה ואהרן. ויש במדרש (מובא בקדמונים, ראה ראב"ע שה"ש שם, רד"ק יחזקאל טז, ז ועוד) כנגד תורה שנכתב ותורה שבעל פה שהגיע העת לקבל התורה. "ושערך צמח", שהיו ביניהם חסידים ראויין לנזירים כמו שכתוב שערך כעדר העזים, ואלו היו יחידים שפירשו מדרכי הרשעים כשעמד עליהם אהרן ואמר להם איש שקוצי עיניכם וגו' (יחזקאל כ, ז), כמו שכתוב (שם פסוק ה) ואודע להם במצרים וגו', ואת עירום ועריה, על בית ישראל רובם שהיו רשעים, כמו שכתוב וימרו בי ולא אבו לשמוע לי וגו'. והיו ערומים מן המצות.

(דרשות ר"י אבן שועיב פרשת בא עמ' קכא)

ותרבי ותגדלי

כמו שאמר וירבו ויעצמו במאד מאד, אחד מהם ברבוי המספר ואחד מהם ברבוי הגוף.

(רד"ק יחזקאל טז, ז)

ותגדלי

היותם גדולים בחכמה.

(פירוש רבינו שם טוב י' שם טוב)

ותגדלי ותבואי בעדי עדיים

"ותרבי" הוא ענין הגידול והצמיחה, "ותגדלי"

מי שמתו פרק שלישי ברכות

מדרגין

היינו על גבי ארונות. תימה לפ"ה דפי"ג גולל מיסוי של ארון דמתי"ג כל אשר יגע על פני השדה לרפות גולל ודופק ואי"כ גם הגולל מטמא צהאל והיאך היו מדלגין עליו וי"ל ללא קשה דהא מתי"ג במחנות (פ"ד הלכה כה) כל טומאה שאין הטור מגלה עליה אין כהן מזהר עליה וגולל ודופק אין נזיר מגלה עליה כדתמן נמש"ג נזיר פסק כהן גדול (דף גה.) והיה אומר ר"ת דלתי"ג להני כללי דהא אמר התם רביעית דס אין הנזיר מגלה עליו עד שיהא חלי לוג ואפילו הכי כהן מזהר עליו כדלמרינן בפרק צמחה התקשה (חולץ ע"ב) דרביעית דס הגא מצי מתי"ג טמא ומפקינן ליה מעל כל נפשות מת לא יצא וי"ל דהתם מכל מקום היו שם טומאה שהטור מגלה עליה אבל גולל ודופק אינו כלל נזיר ולכן אין כהן מזהר עליו וזו תימה אמרי"ג און הנת מטמא צהאל כיון שהכסוי עמנו מקבל טומאה דכל דבר המגלה טומאה אינו מוצי' דכתי' הטומאה אם כן מטמא צהאל וי"ל דאין מטמא צהאל כל שחיון שבו אבל כל פנימי טהור כדתמן במסכת אהלות צפתי"ג (תפסה ט) ומוקפת נמדי פתיל ועשה"ה גולל לקבר הנוגע צה טומאה"ט טומאה שבעה והתמי' והמסקין טהורין לפי שד' פנימי כולו טהור ומיהו תימה לפ"ה (ג) דפליש צפ"ק דעיונין (דף ע"ג) גב אין עושין מצעלי חיים גולל ודופק לקבר ואי גולל היינו כסוי הארון וכי עשית מצעלי חיים כסוי (ג) ע"כ פרת"ג דגולל היינו מצדד וכן דרך בני אדם ליתן צמחה על הקבר לסימן עד שימנו עליו מצדד"ג

הרואה פנימה. את חלל ההקף אחורי שורה הפנימית והאכל יושב סס: מחמת עצמן. ולא מחמת כבוד שלה בלא נחמס אלא לראות את המאורע: אין חכמה. חסונה נגד ה': אחת פומאה. שיש בה קצר: בא בטהורה. האכל: בבית הפרס. ללא מטמא אלא מדרבנן והוא שדה שנתשר צב קצר"ג וחשו תכמים שמה לדרלו כלי המסירה את העצמות והטורם עליה' ממסירה ועלם כשעורה מטמא צמגע וצמאש ולא צהאל"ג. וכיון דלמרבנן הוא דלסבור רבנן הוא דלחלוה ליקרייהו גבי אכל: מנפה אדם. לפי ששם היא שם עשם יריטו דאי דלורייטא הוא לא חיונן מזולתין ציה כולי האי למיסקן אנפיהם והן צדיקה לעושה פסח אישמרי ולא לזולתי תרומה כדלמרינן בחזמר בקדש (תפסה דף כה): שניש. צרגלים: קראת מוצי' ישראל. הכי לנכדו הצדיקות עוררים על נפש לא יטמא (ויקרא כה) דהא ר' אלעזר צב לזוק כהן הוה כדלמרינן צבכרות (דף ק"ג): מדרגין. מארון לארון: דבר תורה. הלכה למשה מסיני: אינו חוצץ בפני הטומאה. לנקלחת טומא' לעולם ופוקעת ועולה"ג. את לא תעשה. קס"ד כל ל"ת קאמר: בלאו דלא תסוד וגו'. אחיבו עליה. אינו קצור דלפני אמרו לו דבר מורה והוא עומד בפני הכבוד יעבור עליו והא האי נמי דלורייטא הוא: ב"ז מוצי' דרבנן וכו'. והכי קאמר להו דבר שהוא מדברי סופרים נחמה לפני כבוד הצדיקים וקרי ליה ל"ת משום דכתיב לא תסוד ודקא קשיו לכו דלורייטא הוא רבנן אהלוה ליקרייהו לעצור על דצרייהם היכא דלויכא כבוד הצדיקים כיון דלטולל צבצת אצנים על בית הכסא לקנות (שם דף פה): או מי שנספקה צליט טליתו צבכרמלית לא הצריכו להניח טליתו שם ולכנסם לביתו ערוס (מנחות דף לה): והיא בבית הקברות. האלדה: ואינה לפי כבודו. אין האלדה שמונה לפי כבודו: ופגמא מינה. או שהיתה מלאכתו מרובה. שדמי טעול מלאכתו לרדוף אחריה יתרים על דמי האלדה ולא יצאו העבילים להשיב לו יותר ממה שמשבי להם ומגלה הוא מפקיד: ונפגמא מינה. לגבי כלאים דלמרינן ענבנן אפילו צבוק: ממונא. קל מאסורא: ולאחותו מה תלמוד לומר. נזיר כתיב"ג בשרית הרשע"ג ח"ה סי' שדך וסי' תע"ב [א] הנה דרך הש"ס לומר: א"כ הנה כתיב"ג כששבו בני פסוקים דסחרי. אבל כאן הביא הש"ס רק פסוק והתלמוד"ג. ופסקא פירש רש"י בבב"ל ע"א ד"ה ופעמים שאי אתה מתעלם דכתיב"ג תובל דהתעלם (שפתי הכסוי): ע"כ ד"ה הוסי' שבעות ל' ע"כ אבל התעורר לשון הגמ' שאני ממונא דאורייתא עיינו וכו' בכ"י אחר: [ב] כמשה איתא ממונא [ג] דצדק לאחותו מה תלמוד לומר פירוש"ג ופסקא בפרק אלו דיני ממונות (מנחות) לה ע"א סו"ה [ד] לאחותו מה תלמוד לומר אבל מטמא אמת לא יטמא וכו' דבש דבש ועין פני ירושע:

העומדים בשורה וכו': (ג) ת"ר שורה הרואה פנימה פטורה ושאינה רואה פנימה חיבת רבי יהודה אובר הבאים מחמת האבל פטורין מחמת עצמן חיביבין: אמר רב יהודה אמר רב המוציא כלאים בבגדו פושמן אפי' בשוק מ"ט אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' כ"מ שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב מיתבי קברו את המת וחזרו ולפניהם ב' דרכים אחת טהורה ואחת פומאה בא בטהורה באין עמו בטהורה בא בטומאה באין עמו בטומאה משום כבודו אמאי לימא אין חכמה ואין תבונה"ג לנגד ה' תרגמה רבי אבא בבית הפרס דרבנן דאמר ר' רב יהודה אמר שמואל מנפח אדם בית הפרס והולך ואמר רב יהודה בר אשי משמיה דרב בית הפרס שגדש טהור ת"ש דאמר ר' אלעזר בר צדוק מדלגין היינו על גבי ארונות ש"ל מתי"ג לקראת מלכי ישראל ודא לקראת מלכי ישראל בכבד אמרו אלא אפי' לקראת מלכי עכו"ם שאם יזכה יבחינן בין מלכי ישראל למלכי עכו"ם אמאי לימא אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' כדברא דאמר רבא דבר תורה אהל כל שיש בו חלל טמא חוצץ בפני הטומאה ושאינו בו חלל טמא אינו חוצץ בפני הטומאה ורוב ארונות יש בהן חלל טמא וגזרו על שיש בהן משום שאין בהן ומשום כבוד מלכים לא גזרו בהו רבנן ת"ש גדול כבוד הבריות שדוחה [את] לא תעשה שבתורה ואמאי לימא אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' תרגמה רב בר שבא קמיה דרב כהנא בלא"ג דלא תסוד אחיבו עליה לאו דלא תסוד דאורייתא היא אמר רב כהנא גברא רבה אמר מילתא לא תחיבו עליה כל מולי דרבנן אסמכינהו על לאו דלא תסוד ומשום כבודו שרו רבנן ת"ש"ג והתעלמות מהם פעמים שאתה מתעלם מהם ופעמים שאין אתה מתעלם מהם אי כתיב"ג אם יהיה כהן והיא בבית הקברות או היה זקן ואינה לפי כבודו או שהיתה מלאכתו מרובה משל חברו לכך נאמר והתעלמות אמאי לימא אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' שאני התם דכתיב והתעלמות מהם וליגמר מינה איסורא מממונא לא ילפינן"ג ת"ש"ג ולאחותו מה תלמוד לומר הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ושמוע שמת לו מת יכול יחזור ויטמא אמרת לא יטמא יכול כשבם שאינו ממונא להם כך אינו מטמא למת מצוה ת"ל ולאחותו לאחותו הוא דאינו ממונא

הנהגות הבר"ה (ה) רש"י ד"ה אמר ומי מצינו שיש בה כות האל: (ב) תוס' ד"ה מדלגין וכו'. מימה ד"ה דאמרין פ"ק דעיונין אין לגל"ת וימית גב נמקן: (ג) ב"ה"ד כסוי לארון. נ"ב ע"י כסוי"ג ד"ה ע"י שחמוס ופ"ק שולל ק"מ מתי"ג יזמ"ג וע"ש: (ד) ד"ה רוב וכו'. טעם על טעם ברוב טעם וכו' אלא כתיב:

הנהגות וצינים (א) בבתי"ג נוסף ואין צצה לגד"ה (ועינין בהגהות הרי"ר שאל קצבלבאגן): (ב) בבתי"ג נוסף ויטמא אין בהם הל"ה טמא (וכ"ה בשו"ת הרשב"א ח"ה סי' שדך וסי' תע"ב [א] הנה דרך הש"ס לומר: א"כ הנה כתיב"ג כששבו בני פסוקים דסחרי. אבל כאן הביא הש"ס רק פסוק והתלמוד"ג. ופסקא פירש רש"י בבב"ל ע"א ד"ה ופעמים שאי אתה מתעלם דכתיב"ג תובל דהתעלם (שפתי הכסוי): ע"כ ד"ה הוסי' שבעות ל' ע"כ אבל התעורר לשון הגמ' שאני ממונא דאורייתא עיינו וכו' בכ"י אחר: [ב] כמשה איתא ממונא [ג] דצדק לאחותו מה תלמוד לומר פירוש"ג ופסקא בפרק אלו דיני ממונות (מנחות) לה ע"א סו"ה [ד] לאחותו מה תלמוד לומר אבל מטמא אמת לא יטמא וכו' דבש דבש ועין פני ירושע:

הוא נזיר אף הוא לאחיו לא יטמא אבל מטמא למת מנוה. ולאחותו מה תלמוד לומר אס אינו ענין לזה מנוה ענין לזי שהולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו שמתה למת מנוה: ושמוע שמת לו מת. מתי"ג יכול יטמא להם: אמרת לא יטמא. והואיל ועומת שחטת הפסח היא ותלה עליו חובת הפסח שהוא כפרת אס יטמא יטמא למשגשג פסח. ולמול את בנו נמי (ה) מנוח כתיב. ואיני דלמתי צבצת פסחים נמי קאמר דמילת זכרוי מעכב הפסח: אכל

העומדים בשורה פטורה וכו': (ג) ת"ר שורה הרואה פנימה פטורה ושאינה רואה פנימה חיבת רבי יהודה אובר הבאים מחמת האבל פטורין מחמת עצמן חיביבין: אמר רב יהודה אמר רב המוציא כלאים בבגדו פושמן אפי' בשוק מ"ט אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' כ"מ שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב מיתבי קברו את המת וחזרו ולפניהם ב' דרכים אחת טהורה ואחת פומאה בא בטהורה באין עמו בטהורה בא בטומאה באין עמו בטומאה משום כבודו אמאי לימא אין חכמה ואין תבונה"ג לנגד ה' תרגמה רבי אבא בבית הפרס דרבנן דאמר ר' רב יהודה אמר שמואל מנפח אדם בית הפרס והולך ואמר רב יהודה בר אשי משמיה דרב בית הפרס שגדש טהור ת"ש דאמר ר' אלעזר בר צדוק מדלגין היינו על גבי ארונות ש"ל מתי"ג לקראת מלכי ישראל ודא לקראת מלכי ישראל בכבד אמרו אלא אפי' לקראת מלכי עכו"ם שאם יזכה יבחינן בין מלכי ישראל למלכי עכו"ם אמאי לימא אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' כדברא דאמר רבא דבר תורה אהל כל שיש בו חלל טמא חוצץ בפני הטומאה ושאינו בו חלל טמא אינו חוצץ בפני הטומאה ורוב ארונות יש בהן חלל טמא וגזרו על שיש בהן משום שאין בהן ומשום כבוד מלכים לא גזרו בהו רבנן ת"ש גדול כבוד הבריות שדוחה [את] לא תעשה שבתורה ואמאי לימא אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' תרגמה רב בר שבא קמיה דרב כהנא בלא"ג דלא תסוד אחיבו עליה לאו דלא תסוד דאורייתא היא אמר רב כהנא גברא רבה אמר מילתא לא תחיבו עליה כל מולי דרבנן אסמכינהו על לאו דלא תסוד ומשום כבודו שרו רבנן ת"ש"ג והתעלמות מהם פעמים שאתה מתעלם מהם ופעמים שאין אתה מתעלם מהם אי כתיב"ג אם יהיה כהן והיא בבית הקברות או היה זקן ואינה לפי כבודו או שהיתה מלאכתו מרובה משל חברו לכך נאמר והתעלמות אמאי לימא אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' שאני התם דכתיב והתעלמות מהם וליגמר מינה איסורא מממונא לא ילפינן"ג ת"ש"ג ולאחותו מה תלמוד לומר הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ושמוע שמת לו מת יכול יחזור ויטמא אמרת לא יטמא יכול כשבם שאינו ממונא להם כך אינו מטמא למת מצוה ת"ל ולאחותו לאחותו הוא דאינו ממונא

הנהגות הבר"ה (ה) רש"י ד"ה אמר ומי מצינו שיש בה כות האל: (ב) תוס' ד"ה מדלגין וכו'. מימה ד"ה דאמרין פ"ק דעיונין אין לגל"ת וימית גב נמקן: (ג) ב"ה"ד כסוי לארון. נ"ב ע"י כסוי"ג ד"ה ע"י שחמוס ופ"ק שולל ק"מ מתי"ג יזמ"ג וע"ש: (ד) ד"ה רוב וכו'. טעם על טעם ברוב טעם וכו' אלא כתיב:

הנהגות וצינים (א) בבתי"ג נוסף ואין צצה לגד"ה (ועינין בהגהות הרי"ר שאל קצבלבאגן): (ב) בבתי"ג נוסף ויטמא אין בהם הל"ה טמא (וכ"ה בשו"ת הרשב"א ח"ה סי' שדך וסי' תע"ב [א] הנה דרך הש"ס לומר: א"כ הנה כתיב"ג כששבו בני פסוקים דסחרי. אבל כאן הביא הש"ס רק פסוק והתלמוד"ג. ופסקא פירש רש"י בבב"ל ע"א ד"ה ופעמים שאי אתה מתעלם דכתיב"ג תובל דהתעלם (שפתי הכסוי): ע"כ ד"ה הוסי' שבעות ל' ע"כ אבל התעורר לשון הגמ' שאני ממונא דאורייתא עיינו וכו' בכ"י אחר: [ב] כמשה איתא ממונא [ג] דצדק לאחותו מה תלמוד לומר פירוש"ג ופסקא בפרק אלו דיני ממונות (מנחות) לה ע"א סו"ה [ד] לאחותו מה תלמוד לומר אבל מטמא אמת לא יטמא וכו' דבש דבש ועין פני ירושע:

הוא נזיר אף הוא לאחיו לא יטמא אבל מטמא למת מנוה. ולאחותו מה תלמוד לומר אס אינו ענין לזה מנוה ענין לזי שהולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו שמתה למת מנוה: ושמוע שמת לו מת. מתי"ג יכול יטמא להם: אמרת לא יטמא. והואיל ועומת שחטת הפסח היא ותלה עליו חובת הפסח שהוא כפרת אס יטמא יטמא למשגשג פסח. ולמול את בנו נמי (ה) מנוח כתיב. ואיני דלמתי צבצת פסחים נמי קאמר דמילת זכרוי מעכב הפסח: אכל

והנה מפליא אשר בתוך הי"ח לא הוזכרה גזירה על תלבושת של נכרים בעוד אשר תלבושת ולשון מוזכרים יחד כסמלי לאום, וראה ילקוט שמעוני פ' חוקת רמז תרסד: "וישמע הכנעני מלך ערד" – זה

עמלק כו', ולמה קראו כנעני כו', אר"י לבוש כנעני לבש ולמד שיחת כנענים והיה מדבר בלשונם כו'. אמנם הנה פרטו בין הי"ח דבר שגזרו על עדותן, ופי' בקי"ע שבת שם, שהכוונה כי אין מקבלין מהם עדות, ובשיירי קרבן תמה שם הן נכרי פסול לעדות מן התורה כדכתיב "הנה עד שקר ענה באחיו" ונכרי לאו אחיו הוא,

ואפילו במסיח לפי תומו פסול אלא שרבנן הקילו בעדות אשה להכשיר מסיח לפי תומו, ובכך למה היו צריכים לגזור על עדותן, וכתבתי בס' עוללות אות כב שמלת "עדותן" יש כאן בהוראה אחרת, ידוע כי לפעמים נקרא בגד חשוב "עדי" ראה ישעיה מ"ט ח "כעדי תלבשו", ובדה"ב כ"ג י"א "ויתנו עליו את הנזר ואת העדות", ולפעמים נקרא "עדי" בגד קרוע וסמרטוט, ראה ישע"ה ס"ד ה ובגד עדים כל צדקותינו, וזהו שנקטו בין י"ח דבר שגזרו על לשונן ועל עדותן, היינו על שפת הגוים ועל תלבושתם להפריש את ישראל מהם ומהמונם.

שדים נכוננו ושערך צמח. עיין נדה מ"ח ע"א דפליגי חכמים ור"מ אם אפשר שיבא סימן העליון של גדלות בנשים לפני סימן התחתון, וקאמרו בשלמא לר"מ היינו דכתיב שדים נכוננו ושערך צמח אלא לרבנן איפכא מבעי ליה וכו', ואכתי קשה גם לרי מאיר למה נקט הכתוב היוצא מגדר הרגילות גם בדאפשר עכ"פ הוי לא שכיח, ויתכן דס"ל כרשב"ג שם ע"ב דאמר בנות כרכים תחתון ממהר לבוא מפני שטוחנות בריחים, והנה הרי גם אמותינו היו בקושי השעבוד ובכך שפיר נקט הכתוב מקודם שדים נכוננו שבהן הורגל סימן העליון קודם.

ואומר לך בדמיך חיי. במכילתא בא רפ"ה: "היה ר' מתיא בן חרש אומר 'ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים' (יחזקאל ט"ז) – הגיע שבועתו שנשבע הקב"ה שיגאל את בניו ולא היה בידם מצות שיעסקו בהם כדי שיגאלו שנא' 'שדים נכוננו ושערך צמח ואת ערום ועריה' ערום מכל מצות, נתן להם הקב"ה שתי מצות דם פסח ודם מילה שיתעסקו בהם כדי שיגאלו שנא' 'ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך' וגו' ואומר 'גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו' (זכרי' ט') כו', ויעוין במד"ר שה"ש פ"ה "פתחו לי אחותי, שנתאחו לי במצרים בשתי מצות בדם הפסח ובדם המילה, הה"ד 'ואעבורי' וגו', 'ואומר לך בדמיך חיי' – זה דם הפסח, 'ואומר לך בדמיך חיי' – זה דם מילה", וזהו שנקטו בגמ' ברכות י"ט סע"ב ולאחותו מהו ת"ל הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו וכו'.

זקיני הקדוש [ר' יעקב אריה מרדזמין] זי"ע מה שאמר בעת ישיבה על הסדר שהי' פניו בוער כלפיד אש ודומה למלאך ה' צבאות וכל כך היה נאמר בהתלהבות גדול אשר אף שהייתי אז טליא וקטן, מ"מ נכנסו אז הדברים האלה הק' לתוך לבי כאש בוערת ודפח"ת זי"ע ועכ"י.

רכבה כצמח השדה נתתיך וכו'. הגה"ק מהר"א חבר זצ"ל כתב לפרש, בהקדם שכל מדריגת ישראל היא שישתלמו ויתעלו אחרי שהם שפלים וכמעט אחר היאוש הגמור והאפיסה כמ"ש במדרש סיקוסין נתן הקב"ה ליעקב אבינו

"והיה זרעך כעפר הארץ" מאותה שעה "ופרצת ימה וקדמה" וגו', וכן היא בכל עת כמ"ש רז"ל בענין חבלי משיח "דור שבן דוד בא בו" וכו', וכתוב "כי יראה כי אזלת יד" וגו' ואז "כי אשא אל שמים ידי" וגו', והם נדמים בזה לגרעין הנזרע בארץ שאחר שנוקב ונעשה עפר אז מתחיל לצמוח, וכן בכל דבר שמשנתנה מצורה אל צורה צריך שתקדם לו ההעדר כמ"ש חכמי הטבע, והוא מ"ש "רכבה כצמח השדה נתתיך" ועי"ז "ותרבי ותגדלי" שכמו כן היה במצרים שאחרי הגיעם לאפיסה גמורה אז צמחה ישועתם וכמ"ש "וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ".

והרה"ק מהר"מ מקאברין זצ"ל, אמר שרמוז בזה 'כי רכבה' אם נתרכרב האדם אז 'כצמח השדה יהיה', כצמח הזה שכל מה שמלא יותר גרעינים כופף יותר ראשו, אבל אם 'ותרבי ותגדלי' שהתגדלת בלבך דע כי את 'ערום ועריה'.

ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך

וירעו אותנו המצרים וכו'. הכלבו פירש שלא לבד ששעבדו אותנו המצרים אלא עוד העלילו עלינו כי אנחנו הרעים שבבני אדם בכדי להתגולל עלינו ולהעמיס עולם על שכמינו תחת מסוה של צדק

וַיִּרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיַּעֲנוּנוּ,
וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה.

וַיִּרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים – כָּמָה
שֵׁנָאמַר: הָבָה נִתְחַפְּמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה
וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה, וְנוֹסֵף גַּם
הוּא עַל שְׂנְאֵינוּ, וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה מִן
הָאָרֶץ.

וַיַּעֲנוּנוּ – כָּמָה שֵׁנָאמַר: וַיִּשְׂימוּ
עָלֵינוּ שְׂרֵי מַסִּים לְמַעַן עֲנֹתוּ
בְּסִבְלַתָם, וַיִּבְנוּ עִיר מִסְפְּנוֹת לַפְּרָעָה,
אֶת פֶּתֶם וְאֶת רַעַמְסֵס.

וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה – כָּמָה
שֵׁנָאמַר: וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ.

וַנִּצְעַק אֶל יְיָ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,
וַיִּשְׁמַע יְיָ אֶת קִלְנוֹ, וַיִּרְא אֶת
עַנְיֵנוּ וְאֶת עֲמָלְנוּ וְאֶת לַחֲצֵנוּ.

וַנִּצְעַק אֶל יְיָ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ –
כָּמָה שֵׁנָאמַר: וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים
הָהֵם, וַיָּמַת מֶלֶךְ מִצְרַיִם, וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי
יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבֹדָה וַיִּזְעְקוּ, וַתַּעַל
שׁוֹעַתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבֹדָה.

וַיִּשְׁמַע יְיָ אֶת קִלְנוֹ – כָּמָה
שֵׁנָאמַר: וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקַתָם,
וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ, אֶת
אַבְרָהָם, אֶת יִצְחָק, וְאֶת יַעֲקֹב.

וַיִּרְא אֶת עַנְיֵנוּ – זוֹ פְּרִישׁוֹת דֶּרֶךְ

ויושר, ועי"ל שהמצרים הרעו אותנו, עשו אותנו רעים, שהתחלנו להתקוטט בינו לבין עצמנו איש באחיו, לו היו מענים אותנו בהכפלת מתכונת הלבנים בעוד שהיו מספיקים החומר התבן כלפנים, אם שהיתה המלאכה כבידה הנה צרת רבים היתה מאחדת כולם, אבל בזדון לבם מנעו מתת החומר שיוכרח כל אחד לקושש קש לתבן באשר ימצאו, ובזה ניתן מקום לריבות בין איש לאחיו אודות חבילה של תבן, זאת היא עצת צוררינו מני אז עד היום למנוע מישראל על ענפי פרנסה שיוכרח האחד לנשוך בשר חבירו, לסבב מדנים בין אחים, וירעו אותנו המצרים.

וירא את ענינו זו פרישות דרך ארץ. למדו כן מדכתיב: "וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים" ולא פורש מה ראה, דהול"ל וירא אלהים והנה מצרים לוחצים אותם וכדומה, והרי זה מקרא קצר שלא לדבר מדברים שבצנעה מה שאך אלהים הוא היודע, כדאמרו בנדרים צ"ע"ב "השמים ביני ובינך" עיין רש"י שם, ונרמז בקרא "וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ", דמוכח שהעינוי היה

בדמיון חיי וכו'. מרן החוזה מלובלין זצ"ל פירש בהקדם הכתוב (תהלים ע"ז) "דום לה' והתחולל לו", ר"ל דום בשביל שכך היא רצון הבורא ית"ש לכן תשמע חרפתך ולא תשיב שאז מעבירין ממנו כל פשעיו (ר"ה י"ז ע"א), זהו "ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיון", "דמיון" לשון דממה שתיקה וסבלנות, "ואומר לך בדמיון חיי" בעוה"ז "ואומר לך בדמיון חיי" בעוה"ב.

ונצעק אל ה' אלהי אבותינו וישמע ה' את קולנו. ראיתי לפרש עפ"ש"א בברכות י"ע"ב "התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו" וכו', ובכך ישראל קדושים ראו עצמם שאינם כדאים בזכות עצמם רק "ונצעק אל ה' אלהי אבותינו", שיצילנו בזכות אבותינו, ולכן "וישמע ה' את קולנו" בזכות עצמם.

וימת מלך מצרים וכו'. כמדרש שמו"ר פ"א ארז"ל לא מת אלא נצטרע ומצודע חשוב כמת, ולכאורה מניין יצא להם לעקור הקרא מפשטיה, ואמר הגר"א מווילנא זצ"ל דמצינו בפס' "וישכב דוד עם אבותיו" ולא כתיב וישכב המלך דוד כי אין שלטון ביום המות לכן לא נתכנה מלך, והנה הכא כתיב "וימת מלך מצרים" ולא כתיב וימת פרעה מוכח שהיה בשלטונו ועכ"ז נקרא מת לכן דרשו שנצטרע.

וּתְבֹאֵי בְעַדֵי עֲדָיִים, שְׂדֵים נְכוֹנוֹ
וּשְׁעָרָךְ צִמַח, וְאֶת עֵרוֹם וְעֶרְיָה:

וַיִּרְעוּ אֶתְנוּ הַמְצָרִים וַיַּעֲנוּנוּ, וַיִּתְּנוּ
עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה (דברים כו, ו):

וַיִּרְעוּ אֶתְנוּ הַמְצָרִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר
(שמות א י): הָבָה נִתְחַכְמָה לוֹ, פֶּן יִרְבֶּה,

שבלי הלקט

יא ע"ב) על גבי חרשו חורשים (תהלים קכט, ג), ולאחר כך ותבואי בעדי עדיים שדים נכוננו ושערך צמח, שהיו חוזרין לבתיהן כשהן גדולים.

ואת ערום ועריה. מן המצוות כשגאלתיך ממצרים.

וירעו אותנו המצרים כמה שנאמר הבה נתחכמה לו וגו'. יש מפרשין וירעו,

נתחכמו היאך להרע לנו. אמרו (ויק"ר כו, יא וע"י תורה שלמה, כרך ט, עמ' 24) שוטה היה עשו שהיה ממתין עד שימות אביו להרוג את יעקב, שבין כך ובין כך הוליד בנים וגידלן. וכן לבן שהלך אחר החלום שנאמר לו השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע (בראשית לא, כד). אבל אנו נתחכם לעקור את כולם כדי שלא ירגישו. ופתרון וירעו, בחרו הגזירה הרעה שיכלו לבחור להרע לנו.

נתתיך וגו'. פירש רבינו ישעיה זצ"ל ורב אינו שם דבר כמו הרבה, שהרי אמר ועצום, אלא פירושו הולך ומתרבה.

ותבואי בעדי עדיים שדים נכוננו וגו'. זה מדבר כשהיו בנות ישראל יולדות בשדה מפני פחד המצריים, כמו שנאמר תחת התפוח עוררתך (שיר השירים ח, ה) פירוש לשון ער ועונה (מלאכי ב, יב), כלומר שם עשיתי אותך לי לבן, ושמה חיבלה ילדתך (שיר השירים שם) לשון חבלי יולדה (הושע יג, יג). ומה שאמר באברהם ואנכי הולך עירי פתרונו¹²⁴ בלא ער, כמו שיאמר מן שורש ובכל חבואתי תשרש (איוב לא, יב) והתרגום שלו בלא ולד, וכשהיו בנות ישראל יולדות בשדה היתה בולעת הארץ את הוולדות מפני המצריים, והיו המצריים חורשים עליהם כמו שכתוב בדרש (סוטה

124 בובר הגיה במהדורתו על פי תניא: [פתרונו] בלא ער, אבל בנרפס ובחיה"פ ליתא. בכ"י נכתבה מלה זו

בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב:
 וַיֵּרָא אֶת עֲנִיָּנוֹ, זֶה פְּרִישׁוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ. כְּמָה
 שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 וַיֵּדַע אֱלֹהִים:

 ש י ח י צ ח ק

וַיֵּרָא אֶת עֲנִיָּנוֹ זֶה פְּרִישׁוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ. כמ"ש וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים. המפרשים נדחקו הרבה איך מבואר זה בהכתוב שמביא. ונראה כפשוטו, כי אם איש עשיר הוא מחשוכי בנים, כאשר יולד לו בן, גדלה שמחתו מאד, אך אם עני הוא, מטופל בבנים, וביתו ריקן ממזונות, ולפני לחמו אנחתו תבוא, אז לבו לא ישמח על ריבוי הבנים המפריעים מנוחתו בצעקתם ובכיתם. ומה גם כאשר ישים אל לבו, מה יהיה התכלית מהבנים, עבדים לפחותי פרך אשר כל מחשבותם לרע, למרר את חייהם. על כן יהגה מנהמת לבו, למה באת פה ילד אומלל, האם להרבות מספר נדכאינו? או למען שכר נפשך ממרורו כוסנו? וזה כפי השקפת איש ההמוני. אמנם גם המשקיף בהשקפה שכלית ג"כ לא יבצר מאתו מלחשוב כזאת, כאשר יראה הבנים הולכים בדרך לא טוב, ואחרי שקוצי עיניהם לבם הולך נובב"ר פ' מ"ד אמר דוד, רבש"ע אם עתיד אני להעמיד בנים ולהעציבך, מוטב לי ונחני בדרך עולם]. ועכ"א מיום שגוזרים עלינו גזרות לבטל התורה והמצוות, שלא ליכנס לשבוע הבן, דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לישא אשה (נ"ז ס, ז) ע"כ עמרם שהי' גדול הדור עמד וגירש את אשתו, ואחריו נמשכו כל ישראל עד שהעיר ה' את רוח בתו מרים הנביאה, ואמרה לו גזירתך קשה משל פרעה, ואז עמד והחזיר את אשתו ועמדו כולם והחזירו את נשותיהם (סוטה יב, א).

והענין הוא כמ"ש (נרכות י, א) בהדי כבשי דרחמנא למה לך. כי הגם שחזקיה המע"ה חזה ברוה"ק דנפקי מיניה בנין דלא מעלי, אך השגת האדם מוגבלת עכ"פ. אך הקב"ה שהוא קורא הדורות מראש, ראה כי אלמלא הוא, לא נולד ג"כ הצדיק יאשיהו המע"ה.

וכן היה הענין במצרים, כי ישראל לשפלותם בעיני עצמם כחמרות וברוחניות, לא הבינו את גודל ההפסד מפרישות דרך ארץ ומיעוט הבנים. אך הקב"ה שראה וידע עוצם סגולתם הפנימית של בניו, כי הגם שבחיצוניותם היו משוקעים בשערי טומאה, אך בפנימיותם נודבר זה צדיק

למנוע הריבוי, ועיין יומא ע"ז ע"א עה"פ יועניתם את נפשותיכם" ופסי "אם תענה את בנותי", בבראשית רבה פמ"ה עה"פ "ותענה שרה", ובאבן עזרא שמות א' י"א עה"פ "למען עונתו בסבלותם", וזהו שאמרה תורה שלא עלתה להם רשעתם כי אם כאשר יענו אותם כן ירבה וכן יפרוץ.

ואת עמלנו אלו הבנים. עיין שבת ל"ב ע"ב ומד"ר פי נשא יו"ד אות ב' עה"פ "וחבל את מעשה ידיך", — מעשה ידיו של אדם אלו בניו, ובסוטה י"ב "כשגזר פרעה כל הבן הילוד" וגוי אמר לשוא אנו עמלים וכו', ובסגנון לה"כ תהלים ז' ט"ו ואיוב ט"ו ל"ה "הרה עמל, ועיין ישעיה נ"ט ד'.

ואת לחצנו זו הדחק. הגר"א פירש שהמצרים מנעו מישראל הרחבת הדעת שע"י דירה נאה, כי הכריחו אותם לצמצם עצמם ולדור בדחק, וכעין זה הביא הרבינו בחיי עה"פ "את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם" בשם ר"ח.

לא ע"י מלאך כו'. מכילתא בא, ירושלמי סנהדרין פי"ב ה"א, ועיין בפסיקתא דר"כ פסי "ויהי בחצי הלילה" — י"ד"א מקים דבר עבדו זהו משה, כדכתיב ילא כן עבדי משה, יועצת מלאכיו ישלים זה משה שנאמר (חוקת כ' ט"ז) וישלח מלאך ויוציאנו

ואת לחצנו זו הדחק. מצינו שדימה הכתוב כמו "הרה תקריב ללדת" וכו', והענין הוא שכמו שבאשה הרה כל ימי עבודה היא חולה וסובלת מכאובים לפרקים אך אינם תכופים ויש לה נוח קצת זמן בין כאב לכאב, אבל בהגיע החודש התשיעי וקרבו ימי לידתה מתחילים צירי לידה והכאבים תכופים זה לזה וכל שהצירים תכופים ביותר הוא סימן שקרובה יותר ללדת, כמו כן בישראל בהגיע עת דודים וקרבו ימי הגאולה סובלים צרות רבות תכופות בלי שום ריוח זמן כלל וכמ"ש במצרים "ומאז באתי לדבר בשמך הרע לעם הזה" וגוי, "ואת לחצנו זו הדחק" סימן היא לגאולה קרובה. (יד חזקה מהגה"ק מהרי"א חבר זצ"ל מסובלק).

אָרֶץ, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיַּדַּע אֱלֹהִים.

וְאֵת עַמְלָנוּ — אֱלוֹ הַבָּנִים, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: כָּל הַבֵּן הַיְלֹוד הַיְאָרָה תִּשְׁלִיכֶהוּ, וְכָל הַבַּת תַּחֲיוֹן.

וְאֵת לַחֲצָנוּ — זֶה הַדְּחָק, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וְגַם רָאִיתִי אֶת הַלַּחֲץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לַחֲצִים אֹתָם.

וַיּוֹצִיאֵנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטוּיָה וּבַמָּרָא גָדֹל וּבְאֹתוֹת וּבַמִּפְתִּיּוֹת.

וַיּוֹצִיאֵנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם — לֹא עַל יְדֵי מַלְאָךְ, וְלֹא עַל יְדֵי שָׂרֵף, וְלֹא עַל יְדֵי שְׁלִיחַ, אֲלֵא הַקְּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא בְּכַבּוֹדוֹ וּבְעֲצָמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְעַבְרַתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלֵילָה הַזֶּה, וְהַפִּיתִי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה, וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים, אֲנִי יְיָ. וְעַבְרַתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלֵילָה הַזֶּה — אֲנִי וְלֹא מַלְאָךְ; וְהַפִּיתִי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם — אֲנִי וְלֹא שָׂרֵף; וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְיָ — אֲנִי הוּא וְלֹא הַשְּׁלִיחַ, אֲנִי יְיָ — אֲנִי הוּא וְלֹא אַחֵר.

ממצרים" וכו', אמנם מכת בכורות לא היתה ע"י שום פעולה של מרע"ה כבשאר המכות שהכה על המים נטה במטה והעלה הצפרדעים וכן בכולם אך ע"י הקב"ה בכבודו, ועי' בכוזרי מאמר ג' אות ע"ג כמ"ש "כשירד רבון העולמים למצרים" וכו'.

שקועם בערות הארץ ולא יכלה הקדושה לשרות עליהם ואז אלילים כדונג נמסו וניצוצות הקדושות שבישראל התדבקו למקור עצם הקדושות עד ראשית הגילוי, לכן שפיר זכו כולם לנבואה אפי' שפחה כיון שהיה ההתגלות מרצון העליין כלי שום גבול וגדר ע"פ המשכה דלמטה רק מרצון הפשוט דאז כולם שוים, וכ"ז היה לצורך שעה שהוצרכה לכך אבל עיקר תכלית האדם לעבוד להשי"ת. ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות. הגה"ק

ובאותות — זה המטה, פמה שְׁנֵאמֶר: וְאֵת הַמֶּטֶה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדְךָ, אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בוֹ אֶת הָאוֹתוֹת. וּבַמִּפְתִּיחַ — זֶה הַדָּם, פְּמָה שְׁנֵאמֶר: וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

ישפוך ג"פ דם. ואש. ותימרות עשן.

ר"ש מרדומסק זצ"ל פירש שהקב"ה הראה למשה כי אע"פ שהיה זה מטה אלהים ושם המפורש חקוק עליו עכ"ז כאשר השליכוהו ארצה היה לנחש, כן גם באות המים אע"פ שהיאור הזה הוא מארבע נהרות היוצאים מגן עדן וממקום קדוש יתהלך בכל זאת אם תעקרנו ממקומו לשפכו החוצה יהיה דם, ובכן אל יפלא על ישראל אם כי הם זרע קודש כולם ברוכי ה' ככ"ז כאשר נשלוכו ארצה בגלות הנחש כרוך אחריהם, ואולם שלח נא ידך ואחוז בונבו או ויהי למטה, כאחיזה מועטת כבר ישוב למה שהוא בשרשו, כל איש ישראל יהיה למטה ראש לבית אבותיו, ופירש עוד ע"פ המבואר בספה"ק כי ששים רבוא אותיות שבתורה הם נגד ששים רבוא נשמות שמכנ"י, ולזה בס"ת צריך להיות מוקף גויל לרמז כי האדם צריך לשמור את עצמו מנגיעת ממון בהשגת גבול בפרנסת חבריו כמו שהאותיות בס"ת צריכין להיות מוקפין גויל, כי אם האדם נוגע בחבירו נפסל האות שהיה לו אחיזה בס"ת, [אמנם כמו כן צריך שלא יהיה מרוחק מחבירו שלא יחשב בהפסק שפוסל בס"ת — המסדר], והנה מרע"ה היה יודע כי בעת הזאת ישראל הם ראויים לקבל התורה מפני כי באו למספר ששים רבוא נגד אותיות התורה כי בלתי זאת לא היה באפשרי לקבל התורה, ומטעם זה לא קבלו האבות התורה בימיהם, אך גם זאת היה משה יודע שלא יהיו בני תמיד במדריגה זו ומה יעשו אם יחטאו ח"ו וכזו המחשבה היה משה רעיא מהימנא הולך תמיד, אמר לו השי"ת היודע מתשכות "מזה בידך", באיזה כח אתה רוצה להנהיג את הדור, "ויאמר מטה", ר"ל שיהיה לו כח להטות לבככם לטובה ולהחזירם בתשובה נכונה, וז"ש לו השי"ת "ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות", רמז על הנ"ל

ובאותות זה המטה וכו'. יעוין בתרגום יונתן שמות ב' כ"א "כד חכים רעואל דערק משה מן קדם פרעה וכו', ועל משה בגו גינוניתא דרעואל והוה מודי ומצלי וכו', ואיסתכייט חוטרא דאיתבריאית ביני שמשתא וחקיין ומפרש עלה שמא רבא ויקירא דביה עתיד למעבד ית תמהיא במצרים, וביה עתיד למבזע ית ימא דסוף ולהנפקא מוי מן כיפא, והוה דעיץ בגו גנוניתא, ומן יד אושט ידיה ונסביה" וכו', ושם ד' כ': "ונסיב משה ית חוטרא דנסיב מן גינוניתא

דחמוי והוא מספיר כורסי יקריה מתקליה ארבעין סאין ועילוי חקיק ומפרש שמא רבא ויקירא וביה איתעבידו ניסין מן קדם ה' בידי", ועוד שם בשלח י"ד כ"א: "וארכין משה ית ידיה על ימא בחוטרא רבא ויקירא דאיתברי מן שירויא וביה חקוק ומפרש שמא רבא ויקירא ועישרתי אתוואתא די מחא ית מצראי ותלת אבהת עלמא ושית אימהתא ותריסר שבטוי דיעקב" וכו', ויעוין בפירקי דר"א פי"ג ופי"מ, ובשוח"ט פ' ק"ה עה"פ "שמו בס דברי אותותיו" וכו' ובהגהותי שם, ובתנחומא פ' וארא ושם פ' תזריע ח' ושמות רבה פ"ה, ובזה נבין משאה"כ (שמות ג') "אל תקרב הלום של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא וכו', ויאמר אליו ה' מזה בידך ויאמר מטה" וגו', והנה שנינו בברכות נ"ד ע"א "לא יכנס אדם להר הבית במקלו ובמנעלו" וכו', ובכן אחרי שא"ל הקב"ה כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא שלכן ישל נעלו מרגליו אי"כ הוי המקום מקודש עכ"פ כמו הר הבית ולמה לא צוה אותו להניח מקלו מידו, ואיך זה אחז משה מטהו בידו כל זמן שנתיחד עמו הדיבור מה שאינו דרך כבוד כלפי מעלה, ברור איפוא שלא היה זה לו מקל או משענת אך מטה אלהים סגולת קודש שידע משה מחצבתו וערכו ולא הרפה ממנו בעלותו למדריגת הנבואה.

ובמופתים זה הדם. עיין בספרי פ' ראה עה"פ "ונתן אליך אות או מופת" — "אות בשמים כענין שנאמר 'והיו לאותות ולמועדים', מופת בארץ וכה"א 'אם טל יהיה על הגיזה' " וגו', ועי' בפ"י הגמלבי"ם שם.

דם ואש ותמרות עשן. יעוין ברוקח טעם ע"פ סוד להטפת יין מן הכוס באמירת המכות, ועי"ל שהיא

להשקות את אוה"ע"י וכו', ועי' בב"ר פי פ"ח ושוח"ט פע"ה, ויעוין ברמ"א או"ח סי' תע"ג סעי' ז' ומג"א ואחרונים שם אי באצבע או בקמיצה, והרב בש"ע כתב ע"פ סוד שיטיף מן הכוס עצמו.

לרמוז כי מכות אלו הן כטיפות מכוס התרעלה שעתיד הקב"ה להשקות כל המצירים לישראל, עיין ירושלמי פסחים פ"י ה"א: "מנין ד' כוסות רבנן אמרי כנגד ד' כוסות של פורעניות שהקב"ה עתיד

לתקן האותיות של בניי שנפלו ממדריגתם לבוא לתיקון הראוי. (תפארת שלמה).

אלו עשר מכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים. הענין שהיתה הגאולה ע"י עשר מכות יש

לומר דאיתא במדרש שעשר מכות הן כנגד עשרה מאמרות, וכ"ק זקיני צוקללה"ה מקאצק אמר דבכל מכה ומכה נפתח לעומתה לישראל מאמר אחד מעשרה מאמרות, ובמכת חושך נפתח לישראל מאמר "יהי אור" וע"כ נאמר "ולכל בניי היה אור במושבותם", והנה אור שנברא ביום ראשון אדם מביט בו מסוף העולם

דָּבָר אַחֵר: בְּיַד חֲזָקָה – שְׁתִּים; וּבְזֶרַע נְטוּיָה – שְׁתִּים; וּבְמָרָא גָדֹל – שְׁתִּים; וּבְאֵתוֹת – שְׁתִּים; וּבְמִפְתִּים – שְׁתִּים. אֱלוֹ עֶשֶׂר מִפְּתוֹת שֶׁהֵבִיא הַקְּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא עַל הַמְּצָרִים בְּמִצְרַיִם. וְאֵלוֹ הֵן:

דָּם. צַפְרָדַע. כְּנִים. עָרוֹב. דָּבָר. שְׁחִין. בָּרָד. אֲרָבָה. חֲשָׁד. מַפֵּת בְּכוֹרוֹת.

ועד סופו, וכן היה לישראל במדבר כמו שהביא התוס' בשבת פ"ב "אדם מסתכל בטפיח ויודע מה שבתוכו כחבית ויודע מה בתוכו", וכן בשלשת ימי אפילה כדאיתא במד"ת שהיה מאיר לישראל ומראה להם וכו' מה שבתוכו ובחביות ובמטמוניות, והכל ענין אחד שלא היה הגשם מפסיקו באשר היה רוחני ואין הגשם מפסיק בעד הרוחני, וכבש"ס בכורות (ח'): "ודציצא דמית [פרש"י אפרוח שמת בקליפתו] מהיכא נפק רוחיה, מהיכא דעל נפיק", וכ"ק אבי אדמו"ר [ר"א מסוכטשוב] זצלה"ה הגיד הטעם מפני שאור הראשון נגנו כדי שלא ישתמשו בו רשעים, מעתה כשהיה החושך למצריים ושוב אין ביכולת הרשעים להשתמש באור ההוא א"כ שוב אין צורך לגניזה ע"כ האיר לישראל, ואמר כ"ק אבי אדמו"ר זצ"ל שבמכת בכורות שהוא ראשית מצרים נפתח לעומתו לישראל מאמר בראשית דבראשית נמי מאמר היה כבר"ה עכת"ד. (שם משמואל).

ערוֹב. הנה במכת ערוֹב כתיב "והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן אשר עמי עומד עליה לבלתי היות שם ערוֹב וגו' ושמתי פדות בין עמי ובין עמך", ויש להבין הן גם בכל המכות היה כן ששלטו רק במצריים ולא בישראל ומה רבותא דערוֹב ומהו לשון פדות, ונראה דהנה ערוֹב בא מצד עירוב טוב ורע שהיה בהמצריים כו', והנה ישראל היו אז בלתי זכאין והיה אצלם נמי עירוב טו"ר והיה ראוי לשלוט גם בישראל ע"כ הוצרכו לפדות כמ"ש הרמב"ן, שזהו כענין "נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתך" היינו שהיו ראויין ללקות אלא שהמצרים ניתנו כופר תחתיהם וכעין "ונשא השעיר עליו את כל עונותם", והטעם שהם הגורמים בנזקין כמ"ש "ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם", וכמ"ש רש"י בפ' מטות שהמחטיא את חבריו יכנס תחתיו לכל עונשין, ק"ו לבני נח שהן נהרגין על הגורם כמו שנהרגין ע"י שליח כבב"ר פי"ט, אף דאין להם שליחות וגם אין שליח לדבר עבירה ע"כ הטעם דנתחייבין על הגורם, וז"ש "למחר יהיה האות הזה" היינו שאות זה מורה על ההבדל שבין ישראל לעמים, שהעמים אפי' אם נמצא בהם מעט טוב הוא מעורב עם רע בעצם, וכמו שהגיד כ"ק אדמו"ר הרי"מ זצ"ל מגור שזהו הענין שעולת ב"נ אין בה הפשט וניתוח, שהפשט וניתוח מורה על נקיין והבדל ובהם הכל מעורב עכ"ד, אבל ישראל אף כשהם ח"ו בעירוב איננו בעצם אלא כמו לבוש הרכבה שכניית כענין הרשע מכחיר את הצדיק כ"כ באדם עצמו, על כן היה שייך בהם פדות וניתנים המצריים כפרם היפוך מש"כ "היהפוך כושי עורו", וע"כ ממכה זו התחיל פרעה לומר "לכו זבחו לאלהיכם בארץ" ומרע"ה השיבו "לא נכון לעשות כן וגו' דרך שלשת ימים נלך במדבר" וגו', והגיד כ"ק אבי אדמו"ר [האבני נזר] זצ"ל שפרעה אמר "זבחו לאלהיכם בארץ" היינו עם כל הארציות, אבל מרע"ה אמר שלעבודת השי"ת צריכין מקודם להיות מסולק מקנאה תאוה וכבוד שהם בגוף ונפש ושכל, תאוה בגוף, קנאה בנפש שהיא מכחות הנפש, כבוד בשכל, ולזה רמז "שלשת ימים נלך במדבר" להפשיט עצמם משלשה אלו והוא כעין "היו נכונים לשלשת ימים" שנאמר במ"ת. (שם משמואל).

וְאֵת עַמְלָנוּ, אֱלוֹ הַבְּנִים. כָּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: כָּל הַבֶּן
 הַיְלֹוד הַיְאֲרָה תִשְׁלִיכוּהוּ וְכָל הַבֵּית
 תַּחֲיוֹן:

וְאֵת לַחֲצֵנוּ, זוֹ הַדְּחַק. כָּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: וְגַם רָאִיתִי
 אֵת הַלַּחֵץ אֲשֶׁר מִצְרִים לוֹחֲצִים אוֹתָם:

וַיּוֹצִיאֵנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזִרְעַ נְטוּיָה
 וּבְמוֹרָא גָדוֹל וּבְאֲתוֹת וּבְמוֹפְתִים:

ש י ח י צ ח ק

ביאור רחב, ויתבאר אי"ה במק"א] כבר הוכשרו ונזדככו לנבואה [כמ"ש
 ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל] ולקבלת התורה. ואי' בתדב"א
 פכ"ג שדורות שהיו מחורבן בית ראשון עד הבית שני, היה עמהם תורה
 נביאים וכתובים, ודברי פלפול של תורה, ואפ"ה לא היו כשרים כיוצאי
 מצרים, ומצוה אחת שהי' בידם נוח לפני הקב"ה הרבה מן כמה מצות שלנו.
 ע"כ רק השי"ת לבד הכיר את עוצם ההפסד מפרישות דרך ארץ. עכ"א וירא
 אלקים את בני ישראל וידע אלקים:

וְאֵת עַמְלָנוּ אֱלוֹ הַבְּנִים. שכל עמל האדם הוא בעד זרעו, כמ"ש (קהלפ ג, יט)
 ושנאתי אני את עמלי כו' שאניחנו לאדם שיהי' אחרי, והיינו הבנים.
 ואמרו על "ותם לדיק כחכם", זה שמתה בתו בתוך ימי המשתה, הרי זה אבד
 בתו ואבד ממונו:

וְכָל הַבֵּית תַּחֲיוֹן. גם זה צרה גדולה שעשו המצרים זה בכונה שתרכה זמה
 בישראל כשלא יהי' לנקבות למי להנשא:

וְאֵת לַחֲצֵנוּ זוֹ הַדְּחַק. לבד מה שהיו נותנים עליהם עבודה קשה למעלה
 מכחם, ג"כ היו דוחקים אותם ואצים בהם למהר מלאכתם [כענין
 ובעל הבית דוחק] ונכלל בזה דוחק המקום שלא היו מניחים אותם רק להיות
 בדירות דחוקים, ורחובות צרות ומוגבלות, כמו הגיטו מלפנים, וכונתם היה

ככ"ז להעכיר רוחם ולטמטם מוחם:

וְאֵת לַחֲצֵנוּ - זֶה הַדְּחַק, כִּמָּה שֶׁנֶּאֱמַר (שמות ג ט): וְגַם רְאִיתִי אֶת הַלְחֵץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לַחֲצִים אֹתָם:

~~~~~ זאת ליעקב ~~~~~

זה שפיר מתפרש 'עמלנו', שגם אחר שבעמל ויגיעה יגדלו את בנותיהם לקדושה וצניעות ודרך ארץ, יקחו אותן המצרים לזימה, וכל אותו עמל היה בבחינה של עמל ויגיעה לריק ולידה לבהלה.

ובאמת שפירוש תיבת 'עמל' הוא גם מלשון שקר ויגיעה לריק, כלשון הפסוק (תהילים ז טו) "הנה יחבל און והרה עמל וילד שקר", ופירש"י "והרה עמל וילד שקר - כל מה שהוא מוליד ויגע, הכל משקר בו שאינו מתקיים בידו". וכן (שם י ז) "אלה פיהו מלא ומרמות וְתוֹךְ תחת לשונו עמל ואון", וכן (איוב טו לה) "הרה עמל וילד און ובטנם תכין מרמה".

ושקר מהותו הוא מציאות שאינה קיימת, היפך האמת אשר ענינה הוא קיום לעולם. "קושטא קאי שיקרא לא קאי" (שבת קד.). וכל מציאות של הפסק הוויה, מוגדרת כהיפך האמת, כלשון רש"י (בראשית לח ה) עה"פ "והיה בכזיב בלדתה אותה - ואומר אני על שם שפסקה מלדת נקרא כזיב, לשון היו תהיה לי כמו אכזב, אשר לא יכזבו מימיו", היינו שמציאות בעלת הפסק וחדלון קרויה היא 'כזב', כלומר מציאות מנוגדת למהותה של האמת (עיין פחד יצחק ר"ה מאמר טז. וראה עוד בהרחבה בזה להלן ב'נשמת' בפיסקא 'אלקי הראשונים והאחרונים' עמ' תנד).

ולפי זה יתפרש גם כאן - 'את עמלנו' אלו הבנים, נעשו בבחינת 'עמלנו' - עמל ואון, שקר שאינו מתקיים, כי כל העמל בגידולם וחינוכם, עמל וריק היה, שנלקחו לזימה למצרים.

וְאֵת לַחֲצֵנוּ, זֶה הַדְּחַק.

הדחק האמור כאן, בפשוטו הוא דוחק העבודה, כדברי הכתובים בסוף פ' שמות ויש מהמפרשים שפירשו, ע"ד מה שכ' רבינו בחיי עה"פ (שמות ג ט) "וגם ראיתי את הלחץ - פירש רבינו חננאל ז"ל, מפני שנכנסו למצרים בשבעים נפש והושיבם יוסף בארץ גושן, ולא היתה הארץ מכילה אותם כי היתה הברכה

'דחק' - דוחק העבודה ודוחק המקום - ומשניהם נאלו ביצאת מצרים

וַיּוֹצֵאֵנוּ יְהוָה מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֹרֶעַ נְטוּיָה וּבְמַרְא גָדֹל וּבְאֲתוֹת וּבְמִפְתֵּיִם (דברים טו, ה):

זאת ליעקב

בהם, ומצרים לא היו מניחים אותם להתרחב בארץ, אבל היו לוחצים ודוחקים אותם. והביא ראיה לזה ממה שאמר הכתוב (שופטים א לד) וילחצו האמורי את בני דן ההרה כי לא נתנו לרדת לעמק".

הרי שמלבד קושי ודוחק השעבוד, מבואר כאן שהיו דרים בדחיקות וצפיפות. ויש לומר שזה מכוון בדברי הפסוק (שמות ו ו-ח) "והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים והצלתי אתכם מעבדתם וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדלים. ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלקים וגו'. והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי" וגו'.

ויש לבאר, 'ולקחתי אתכם לי לעם' - הוא כנגד השעבוד והעבודה, שכנגד מה שהיו עבדים לפרעה נעשו עבדי ה', שזו היא החירות האמיתית, כדבריהם ז"ל (תנא דבי אליהו זוטא פרשה יז) "איך לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה", וכן אמרו (ויק"ר יח ג ועוד) "אל תקרי חרות אלא חירות". 'והבאתי אתכם אל הארץ' - כנגד לחץ המקום, שזכו לארץ חמדה טובה ורחבה, וכדברי הגמ' (גיטין נו.) "ארץ צבי - בזמן שיושבים עליה רווחא".

ויש לומר עוד, דנכלל ב'לחץ' ו'דחק' זה, גם מה שכ' הרמב"ן (דברים טו ב) "ובאר בכאן דברים רבים, כי הזכיר במצה שתהיה לחם עני, להגיד כי צוה לזכור שיצאו כחפזון, והיא עני זכר כי היו במצרים בלחם צר ומים לחץ".

וַיּוֹצֵאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם לֹא עַל יְדֵי מַלְאָךְ וְכוּ', שְׁנֵאמַר, וְעִבְרַתִּי בְּאֶרֶץ
מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֹּה.

יש להעיר בדרשה זו, שהרי פסוק זה - 'ועברתי בארץ מצרים' במכת בכורות מדבר ולא בעצם היציאה, ומנין ללמוד משם על היציאה עצמה שהיא נעשתה ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו [וראיתי בשבולי הלקט (סדר פסח סי ריח), וז"ל "ואחי

בִּיד חֻזְקָה זֹה הַדְּבָר. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: הִנֵּה יַד יְהוָה הוֹיָה בְּמִקְנֶה אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּסּוּסִים בַּחֲמָרִים בַּגְּמִלִים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן דְּבַר כִּבְד מְאֹד

(שמות ט ג)

תורת הראשונים

ז"ל ויוציאנו ה' ממצרים לא ידי מלאך לא על ידי שרף לא על ידי שליח אלא הקב"ה בעצמו. (התגלות הסודות והופעת המאורות עמ' 475) פירוש שיר השירים לר"י אבן עקנין, רא"ש הלקין, ירושלים, תשכ"ד.

ביד חזקה וכו'

חזר [לענין ראשון] שאמר ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה, ועכשיו דורש ביד חזקה זו הדבר שכ' בו הנה יד ה' הויה וגו'. (פירוש הגדה של פסח מבית מדרשו של רש"י)

ביד חזקה זו הדבר וכו'

פי' דאתיא בגזרה שוה דיד יד, כתיב הכא היד החזקה, וכתיב התם הנה יד ה' הויה במקנך וכו', דבר כבד מאד, הכי ילפינן ליה באגדה דהא לחמא.

דברי חכמים

(רע"ב על התורה דברים ט, כו)

זו הדבר

כלומר מות המקנה. לפי שהם הטילו על ישראל לרעות בהמותיהם, לפיכך ירדה עליהם מכה זו להציל את ישראל מן הרעיה. והטילו עליהם לנטוע להם נטיעות, לפיכך השמידו אותם הארבה והברד להצילם מכך (ראה משנת ר"א פי"ט, שמו"ר ט, י).

(אגדתא דפסחא)

זו הדבר כמה שנאמר וכו'

מביא ראיה לזה מזה הפסוק שקרא הדבר "יד ה'", וזה להיותה נעשית בזולת אמצעי כמכת בכורות. וקראה "חזקה" כי היתה גדולה וחזקה משאר המגפות (בהדמות) [בבהמות]. או קראה כן, לפי שהוא ית' בידו החזקה הציל כל בהמות ישראל ולא מת ממקניהם עד אחד.

(פירוש רבינו שלמה ב"ר אברהם)

זו הדבר וכו' זו החרב

ופרט בהוצאה זו אלו שתי המכות בייחוד, והאחרות הזכירן בדרך כלל באמרו ובאותות

חמלתם של ישראל שלא ילקו עמהם מפני החמה כמו שכתבנו למעלה.

(פירוש ר' נתן ב"ר יוסף מקלרמון עמ' יז)

אני הוא ולא אחר

[א] ודרשו "אני ה'", אני הוא ולא אחר", שהוא אחד ואין אלהים עמו למחות על ידו, וזהו ענין המדרש הזה.

(רמכ"ן שמות יב, יב)

[ב] "אני ה'", אני הוא ולא אחר", שהוא אחד ואין אלהים עמו למחות על ידו, כן כתב הרמב"ן. ובאור דבריו, כי אילו היתה מכת בכורות ע"י שלוחיו ומשרתיו הגדולים תהיה המכה במדת הדין מתוחה אפילו בישראל מפני שלא היו ראויים להצלה, ועל כן היה הדין על ידי הקדוש ברוך הוא בעצמו וכבודו, והיא השכינה שהיא כלולה במדת הדין ובמדת רחמים כדי שינצלו ישראל, וזהו לשון החכמים "ולא על ידי השליח", כלומר לבדו, אלא הקדוש ברוך הוא בעצמו ובכבודו, ומזה תמצא במכת בכורות לשון אנכי שהוא רמז לשכינה, והוא שכתוב (שמות ד, כג) הנה אנכי הורג את בנך בכורך, כלשון האמור ביעקב שירדה שכינה עמו אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה (בראשית מו, ד), וזהו שכתוב (שם טו, יד) וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי, שהרי הדין ע"י שכינה להרוג המצריים ולהציל ישראל, זהו שכתוב (שמות יב, כז) בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל.

(רבינו בחיי שמות יב, יב)

[ג] ולפי שטת רבותינו ז"ל אלה דברי האדון יתעלה וישתבח לאמר, אף כי מסרתי את הנהגת האומה והוראת תורתו להם ביד הנביאים והחכמים, לא הסתרתי פני מהם ולא נתתי להם לגמרי את ההשגחה עליהם, לא כי, עיני והשגחתי עליהם בעצמי, כמה שאמרו רבותינו

וּבְזָרַע נְטוּיָה זֶה הַחֶרֶב. כִּמָּה שֶׁנֶּאֱמַר: וְחָרְבוּ שְׁלוֹפָה בְּיָדוֹ נְטוּיָה עַל יְרוּשָׁלַיִם

(דברי-הימים א כא טז)♦

→ תורת הראשונים ←

כל בכור, וכל דאמר משה על הדין עמא אתא עליהון, אלא איתון ונפיק אלו עבריאי מבינן, ואי לא אינון מייתין, אמרו עשרה בנין לאחד ימותון וחד מניכון לא יקום על אילין עבריאי, אמרו סמא דמילתא נזיל גבי פרעה דהוא בכור דילמא חייס על נפשיה ומפיק אילין עבריאי, אזול אמרו ליה בגין דאמר משה ומת כל בכור וכל דאמר משה אתא, אפיק אילין עבריאי מבינן, ואי לא הלין עמא מייתון, אמר פרעה קומו צאו וקפחו שוקיהון של אילין, אנא אמרי או נפשאי או נפשיהון דאילין עבריאי, ואתון אמרין הכדין, מיד יצאו הבכורות והרגו באבותיהם ששים ריבוא, הה"ד למכה מצרים בבכוריהם, בכורי מצרים אין כתוב כאן, אלא למכה מצרים בבכוריהם, שהבכורות הרגו בהם, וזו היא מכת חרב שהיתה במצרים.

(ספר התדיר עמ' ריח)

ראה הגדה של פסח שבלי הלקט.

[ב] וקשה מה חרב היה במכת בכורות, הלא מיתתן היה בידי שמים. וי"ל שכשאמר ומת כל בכור אמרו הבכורות מה אנו מתים בעבור אלו, באו ואמרו לפרעה שישלח את ישראל ולא שמע אליהם, וכן המצריים קמו ועשו עמהם מלחמה והרגו מהם הרבה, הכי איתמר במדרש ויליף ליה מלמכה מצרים בבכוריהם.

(רע"ב על התורה דברים ט, כו)

כמה שנאמר וחרבו שלופה בידו

אעפ"י שלא מצינו פסוק זה וחרבו שלופה כי אם (בתר) [בחרב] שהיה בימי דוד על שמנה את ישראל, אולם אחר שמצינו והזרוע הנטויה כמו שכתוב המסות הגדלות וגו' והזרוע הנטויה, יש לנו ללמוד שזה החרב ששלט על ירושלים. וגם יש חכמה מיוחדת לזרוע נטויה, וזה המלאך הוא מלאך הברית ובידו חרב ליסר את הראויין לה.

(פירוש רבינו שם טוב ו' שם טוב)

ובמופתים, להיותם שתיהן שוות בענינים. הא כי היו שתיהן מגפות, אלא שהאחד בעלי חיים בכלל, והב' בבכורי הבעלי חיים בפרט, ובבכורי האדם. והשני כי היו שתיהן ע"י הקב"ה בעצמו וכבודו וכאמרו בדבר הנה יד ה' במקנך וכו', ובמכת בכורות והכתי כל בכור כאמור. והג' כי היו נצולים בדבר כל מקני ישראל, ובמכת בכורות ג"כ בכוריהם ובכורי מקניהם.

(פירוש רבינו שלמה ב"ר אברהם)

זו החרב

[א] זו מדת הדין, כמו שנאמר וחרבו שלופה בידו וכו'.

(פירוש ר' נתן ב"ר יוסף מקלרמון עמ' יז)

[ב] רמז אל חרב, כמו שנמצא כתוב וחרבו שלופה בידו נטויה. וזה החרב רמז למכת הערוב שכתוב עליה בספר תלים (עח, מה) ישלח בהם ערוב ויאכלם, כאלו היא חרב אוכלת.

(פירוש ר"י אלאחדב)

[ג] "ובזרוע זו החרב", כלומר חרבו של מלאך המות, והיא שראה דוד בירושלים בזמן שמנה את ישראל ומתו מהם שבעים אלף, והיא שראה בלעם בדרך בעת שהלך למואב. וכאשר נתחייבו מצרים כליה, ירדו חמשה מלאכי חבלה להשחיתם, והם אף וקצף וחמה ומשחית וחרון. וכך היה גם במעשה העגל.

(אגדתא דפסחא)

זו החרב כמה שנאמר וכו'

[א] כתוב בהגדה ובזרוע נטויה זו החרב שנאמר וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים, זהו שם המפורש שהוא חרבו של משה, והוא כתוב בספר הרזים, ובו היה עושה מרע"ה כל האותות שעשה במצרים. ובשם הר"ר מאיר מצאתי, וכי איזו מכת חרב מצאנו במצרים, אלא זהו שדרשו רז"ל (פס"ר פי"ז) בפסוק ויהי בחצי הלילה, בשעה שאמר משה ומת כל בכור נכנסו הבכורות אצל אביהם, אמרו להם בגין דאמר משה ומת

וּבְמִרְאָה גְדוּלָה זֶה גִּילּוֹי שְׂכִינָהּ. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר: אוֹ
הַגָּסָה אֱלֹהִים לָבוֹא לַקַּחַת לוֹ גּוֹי
מִקָּרֵב גּוֹי, בְּמִסֹּת בְּאֵתֶת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה, וּבְיָד
חֲזָקָה וּבְזִרוּעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדוּלִים, כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה
לָכֶם יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ (דברים ד לד).

— תורת הראשונים —

המראה הגדול הזה יחולו עליהם מראות אין מספר ונמסו כדונג מפני האש.

(פירוש רבינו יוסף ג'יקטיליה)

[ג] כמו שהנפש מראה כחותיה על ידי פעולתיה בגוף, כן מראה הש"י ית' מעשיו הגדולים על ידי עולמו בשינוי הטבעים ובהשתנות המערכות, ומפני שאין בכח שום שר ומלאך להוציא אומה מתוך אומה אחרת ולא לשנות הטבעים כי אם האלוה, אשר ראו אדון כל הארץ, וע"י מעשיו נודע כחותיו והשגחותיו.

וטעם גילוי שכינה, היא כבוד ה' הנקרא כן בכתוב בענין לשכנו תדרשו (דברים יב, ה), והוא הכבוד השוכן בתוך בני ישראל, שנאמר (שמות כה, ח) ושכנתי בתוכם, והוא הנגלה על ידי מעשיו הנוראים כענין עמוד ענן ומראה כבוד ה' כאש אוכלת (שם כד, יז) ועמוד אש, ודבריו נוראים ושנוי טבעים, ובהראותו לנו בעולם הזכר להיות יראים, מפני שהם לפני המלך, וראוי לירא האדם מן המלך כשהוא בפניו, ורואה האדם שהמלך רואה אותו, לכן אמר ובמורא גדול, ואמר במצרים לעיניך. הרי גילוי השכינה שהוא מדת דינו של עולם.

(פירוש רבינו שם טוב י' שם טוב)

[ד] "ובמורא זה גילוי השכינה", כלומר גילוי לנביאים, והוא אמרו (שמות ה, כא) ירא ה' עליכם, כלומר מי שנגלה עליכם, ישפוט על פרעה. (אגדתא דפסחא)

זו גילוי שכינה

[א] והוא דכתיב (שמות טו, ב) זה אלי ואנוהו, ואמרי' (מכילתא בשלח שירה פ"ב) ראתה שפחה על הים מה שלא ראו נביאים וחוזים,

וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים ובזרוע נטויה, זו החרב שנאמר וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים. ויליף נטויה מנטויה. (לקח טוב דברים כו, ח)

ובמרא גדול

ובמרא גדול, "ובמרא" כתיב חסר כמו מראה, שאמרו חכמים זו גילוי שכינה.

(טעמי מסורת המקרא לרבינו יהודה החסיד דברים כו, ח)

וכ"ה בפענח רזא שם.

ובמרא גדול זו גילוי שכינה

[א] שהרי מלחמה אי אפשר לומר, שהרי כתיב בקרא מלחמה, א"כ אין מורא זה מורא מלחמה. ובמוראים גדולים, תרגום ובחזוונין רברבין. (פירוש תלמידי חסידי אשכנז)

[ב] ידוע כי השכלים העליונים לפי רוב עלויים רוב אימתם ופחדם. והנה בהיותם נראים לבעלי הנבואה ולבעלי המראות, הודם נהפך להם למשחית כאשר נראה אל דניאל, והאנשים אשר היו עמו לא ראו את המראה וגו', ודניאל אמר ואני נפלתי על פני ופני ארצה. והנה ישראל במעמד הר סיני נפלו כלם על פניהם מרעידים ונרתעים אמרו ואת האש הגדולה לא אראה עוד ולא אמות. ואם לכיוצא באלו קדושים וטהורים אירע להם כך, כ"ש את ערלי לב ואת ערלי בשר, בהיות השכינה מתגלה עליהם ביד חזקה נוקמת ובזרוע נטויה אשר תרעץ אויב, א"כ תהיה ראויה באמת להקרא מורא גדול בהטיל עליהם אימה גדולה וזיע ברתת ורעדה, כי כן ראוי להיות לכל מי שאינו מוכן וראוי לראות מראה כזה. והנה מתוך

רביעי ג א את בני ישראל יידע אלהים:

ומשה היה רעה את צאן יתרו

חתנו פהן מדין וינהג את הצאן אחר המדבר ויבא אל הר האלהים

רבא דמדן. ודבר ית ענא לאתר שפר רעיא למדברא. ואתא. לטורא דאתגלי עלוהי יקרא דיי לחורב:

רס"ג (כה) וידע אלהים, ויחמול עליהם¹⁶.

ג (א) אחר המדבר ויבא, לקצה המדבר עד שבא אל הר.

16 ובפירושו לתהלים מהרדתי עמי טל חילק את השורש ידע בלשוננו למובנים רבים ולא הוזכר תמלה.

רש"י (כה) וידע אלהים, נתן עליהם לב ולא העלים עיניו מהם.

ג (א) אחר המדבר, להתרחק מן הגזל⁷⁸, שלא ירעו בשדות אחרים. אל הר האלהים, על שם העתיד⁷⁹.

78 [תנחומא ז]. 79 ספרי דברים כב.

ר"ח

(כה) [וידע אלהים, ריחם אלהים, ופירוש וירא אלהים את תשובת בני ישראל⁸ וירחם אלהים].

7 [קטע זה פורסם כנ"ל בהע' 2]. 8 מכלתא יתרו מסכתא דבחדש א: ראה בהם שעשו תשובה.

(כה) וירא, שהיו המצרים עושים בגלוי. וידע, העשוי בסתר.

ג (א) הר האלהים חרבה, ככה כתב משה⁸⁴. וטעם חרבה מרוב החום שלא ירד שם גשם, כי הוא קרוב ממצרים דרך שלשת ימים כאשר דבר משה⁸⁵. ובעבור שהיאור רחוק, על כן אין שם ליחה, ותגבר בו היבשות.

84 * משה כתב על חורב הר האלהים. עד אז לא נקרא כך. 85 נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזכחה לה' אלהינו (להלן ג, ג).

רמב"ן

מגוי אל גוי ומממלכה אל עם אחר⁸⁴, ובסוף הזמן בא למדין ונתעכב שם, וזה טעם וישב בארץ מדין (פסוק טו) כי ראוי היה שיאמר וילך אל ארץ מדין, אבל רמו שלא ישב בעיר עד בסוף שבא אל ארץ מדין ושם ישב, ומפני שהזכיר הכתוב בריחתו מפני פרעה ושבחו במדין ובה להזכיר מיד שהושב למצרים במצותו של הקב"ה, והיה נראה שהיו כל המעשים האלה הנוכחים נעשים מיד ותכופים זה לזה בשנה אחת, בא הכתוב לרמוז לנו הענין כאשר היה, ואמר ויהי בימים הרבים ההם, שהיה משה בורח מפני פרעה ועומד במדין מהם, ומת בימים ההם בסופם מלך מצרים והיה למשה גלוי השכינה בענין זה, והושב למצרים וגאלם, ועל כן לא אמר ויהי אחרי ימים רבים כי היה משמעו משבת משה במדין ולא היו הימים הרבים ההם רק לכל המסופר למעלה. וימת מלך מצרים ויאנחו, נצטרע והיה שוחט תינוקות מישראל ורוחץ בדמם, לשון רש"י, והוא מדרש חכמים. ועל דרך הפשט מנהג כל הנעבדים לאדון בליעל רשע שיהיו מצפים ומחכים ליום מותו, וכאשר ראו שמת המלך האנחו מאד ממלך אדם חנף⁸⁵, מרשיע מן הראשון, כי אמרו אבדה תקותנו נגזרנו לנו⁸⁶, ויבחרו מות מחיים⁸⁷, וזה טעם נאקתם כי נאקו נאקת חל⁸⁸.

(כה) וירא אלהים, וידע. על דעת אנשי שיקול הדעת, הדעות שתיים, דעת היש, ודעת העתיד⁵². והקרוב⁵³, כי הכתוב ידבר על דרך בני אדם⁵⁴. ובמקום אחר ואת צעקתם שמעתי (מפני נגשו) כי ידעתי (להלן ג ז). ויש אומרים וירא את העבודה שעבדו בהם בפרהסיא, וידע אלהים ענוי הסתר⁵⁵.

ג (א) יתרו חותנו, לפי דעתי שהוא אחי צפורה כאשר אפרש 52 דעת ההוגה ודעת העתיד. כי העבר כבר ידוע לכל. 53 המסתבר. והקרוב לדעתי. 54 לפי הכלל דברה תורה כלשון בני אדם. 55 כ"ה בפ"י הארוך.

שומר: וגם את הגוי אשר יעבודו וגו' (בראשית טו יד), ונשלם זמן השעבוד של ד' מאות שנה משנולד יצחק שנאמר לאברהם בכרית בין הכתרים.

(כה) וירא אלהים את בני ישראל, נתן לב להסתכל בצרת שעבודם, דוגמא: ראה אתה אומר אלי (להלן לג יב), וראיתי את הדם (שם יב ג). וידע אלהים, לשון ידוע תדע פני צאנך (משלי כו כג), הכין לבו ורחמיו לדעת צרתך. ד"א וירא אלהים את בני ישראל, מה שהיו עושים להם בגלוי, וידע אלהים, מה שהיו עושים להם בסתר, וכן אמרו רבותינו⁷⁰: וירא את ענינו (דברים כו ז), זו פרישות דרך ארץ, כמה שנאמר: וידע אלהים, שדבר זה לא ידע איש בחברו, רק הקדוש ברוך הוא שהנסתרות שלו.

ג (א) אחר המדבר, שם מצוי דשא מרעה בהמות. חרבה, הוא 70 בהגדה של פסח.

(כה) וירא אלהים את בני ישראל, השיגח עליהם ולא הסתיר עוד פניו מהם³², כענין "כי ראיתי את עמי, כי באה צעקתו אלי" (ש"א ט טז), כמו שהעיד אחר כך באמרו "ראה ראיתי את עמי עמי אשר במצרים" (ג ז). וידע אלהים, ידע נגעי לבכם ושהיתה תפלתם וצעקתם בכל לב, כמו שסיפר אחר כך באמרו "כי ידעתי את מכאוביו" (שם) על היפך "ויפתוהו בפיהם... ולבם לא נכון עמו" (תהי' עח לו-לז).

ג (א) ויבא אל הר האלהים חורבה, הוא לבדו³³ להתבודד ולהתפלל, על דרך "ויבא עד חברון" (במד' יג כב)³⁴.

32 רש"י ורמב"ן. 33 את הצאן נהג "אחר המדבר" והוא בא (לשון יחיד) חורבה, זהר כא א. 34 כלב הניח את שאר המרגלים "ויבא עד חברון" להשתחש על קברי האבות (סוטה לד ב).

וַיַּעֲנוּנוּ, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, וַיִּשְׂמוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן
עֲנֹתוֹ בְּסִבְלוֹתָם, וַיִּבֶן עָרֵי מְסֻכּוֹת לְפָרְעָה
אֶת פֶּתֶם וְאֶת רַעְמִסִּים:

וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבוֹדָה קְשָׁה, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, וַיַּעֲבֲדוּ מִצְרַיִם
אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרְךָ:

וּנְצַעֲק אֶל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת
קִלְנוֹ, וַיִּרְא אֶת עֲנִינוֹ וְאֶת עֲמָלָנוּ וְאֶת
לַחְצָנוּ:

'וַיַּעֲנוּנוּ, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּשְׂמוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנֹתוֹ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרְךָ'.
הפסוק השלישי בפרשת מקרא ביכורים:
וּנְצַעֲק אֶל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת
קִלְנוֹ, וַיִּרְא אֶת עֲנִינוֹ וְאֶת עֲמָלָנוּ וְאֶת לַחְצָנוּ.

'וַיַּעֲנוּנוּ, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּשְׂמוּ עָלָיו - על העם,
שָׂרֵי מִסִּים - שרים שגובים את המס, לְמַעַן עֲנֹתוֹ -
את ישראל, בְּסִבְלוֹתָם, ומהו המיסים וַיִּבֶן עָרֵי
מְסֻכּוֹת - ערי אוצרות לְפָרְעָה, אֶת פֶּתֶם וְאֶת
העיר רַעְמִסִּים'.

באר החיים

• ונצעק אל ה' •

בשעת אמירת תיבות אלו מתעוררת עת שכתב חסיד אחד מה שראה אצל רבו הרה"ק רצון במרומים², וכמו שראיתי כתוב ברשימות רבי יוסף יצחק מליובאוויטש זי"ע בליל הסדר,

להעלות אחד מן החיילים לגדולה היו נוטלים סוס פרא מאד והכריזו לפני החיילים שמי שיצליח לרכוב על הסוס יקבל את התפקיד החשוב, והנה בדרך הטבע לא היה במציאות לבשר ודם לרכוב על סוס זה, כי הוא היה מפיל את רוכבו אחור, ואעפ"כ רצה המלך לראות מי ימהר לקום מן הנפילה, כי איש כזה הוא הראוי לשמש כמפקדם של החיילים, מפני שהוא יודע שבכל מלחמה יש ירידות ונפילות אך הוא מתגבר תמיד למהר ולהתחזק בדרך עלייה, והכי נמי בעבודת ה' עיקר תכלית העבודה הוא שימהר לקום אף אחר הנפילה.

יד. כיוצא בזה מקובל שדרוש דרש הרה"ק בעל ה'אוהב ישראל' מאפטא זי"ע שנה אחת בשבת הגדול, שאם יגיד יהודי בליל פסח "אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים", ויאמין באמונה

באר החיים

זכינו למנהיג הדור כמשה רבינו ולכן עדיין לא נושענו ולא נגאלנו מן הגלות המרה הזאת, אך האמת אינה כן, אלא מה שחסר לנו הוא החלק של "ונצעק אל ה' אלוקי אבותינו", ולא זכו שנשלח משה רבינו להושיעם כי אם בזכות

שבתוך הדברים אמר, דהנה העולם טועים וסוברים, שאין בין דור היוצאים ממצרים לדורינו אנו אלא משה רבינו בלבד, שבימיהם זכו לגאולה מפני שהיה משה רעיא מהימנא עמהם והוציאם ממצרים, ואילו בזמנינו לא

שלימה במוצא שפתיו, יוכל לצאת מכל מיצריו ולהיגאל גאולת עולם, גאולת נפש וגאולת הגוף, לפי שזמן זה מיוחד ומיועד לגאולה.

מעשה ביהודי תמים, שכדרכם של יהודים בימים ההם חקר בית מרזח מן הפריץ כדי להתפרנס ולהביא טרף לביתו, באחת השנים היה תורף קשה והיתה הדרך שוממה מעוברי דרכים, וממילא לא היה לו כסף לשלם לפריץ בתום השנה עבור החכירות, למותר לציין שאותו רשע לא התחשב כלל בנסיבות אלו, אלא דרש את תשלום החכירות במועדו במקומו וכהלכתו, ולא זו בלבד, אלא אף שלח להזהירו שאם לא ישלם לו את כל הכסף בזמן רע ומר יהיה עונשו. ויהי כאשר קיבל היהודי את ההודעה הזאת נפלו עליו אימה ופחד, כי בהבל פיהם היו השליטים הללו חורצים את גזר דינו של אדם לחיים ולמות, וכ"ש כאשר היה הדבר נוגע למשפטו של יהודי שאז לא היו מגזימים כלל, ולא על כגון דא נאמר (תהלים קמד, ח) "אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר".

בצר לו יצא לדרך ונסע למאגלניצא, ובערב שבת הגדול הגיע אל חצר הקודש של הרה"ק רבי חיים מאיר יחיאל ה'שרף' ממאגלניצא זי"ע, אך כשביקש ליכנס אל הקודש הודיעו לו המשמשים שאי אפשר לקבל את פני הרבי קודם שב"ק, בלית ברירה נשאר לשבות שב"ק במאגלניצא כדי להיכנס אל הקודש אחר השבת, ויהי בשבת אחה"צ עלה ה'שרף' על הבימה ודרש דרשת שבת הגדול בקול חוצב להבות, כמנהג ישראל תורה שהמרא דאתרא דורש לפני קהל מרעיתו מענייני החג בחג, ובתוך דבריו אמר "בליל הסדר יש ביד כל אחד לבקש מאת ה' כל משאלות לבו לטובה ולברכה, מי שמזונותיו מצומצמין יכול לבקש על הפרנסה כשאומר 'ונצעק', מי שיש לו חולה בתוך ביתו יצעק על ענייני בריאות, וכן כל אחד ואחד בדבר אשר חסר לו".

וכשמוע היהודי התמים את דברי ה'שרף', הבין בנפשו, שבודאי היתה כוונת הדברים אליו, ולכן לא התמהמה כלל ובמוצ"ק חזר תיכף לביתו והודיע לבני משפחתו שקיבל הדרכה מפורטת מן הצדיק כדת מה לעשות, ואכן בליל הסדר כאשר הגיעו לפיסקא "ונצעק אל ה'" פתחו כולם בקול צווחה וזעקה אל ה' שישפיע עליהם פרנסה טובה בהרחבה ויצילם מידו של הפריץ הרשע, וככה היו יושבים וצועקים בקולי קולות במשך שעה ארוכה. באותה שעה פרץ ויכוח ומחלוקת בין אחד הגוים לאשתו, ומרוב זעמו קם עליה והרגה נפש, לאחר המעשה הבין הגוי שעליו לברוח מן המקום, כי אם יתפסו אותו השוטרים יענישו אותו קשות על מעשיו, לכן החליט לברוח למדינה אחרת עד יעבור זעם. מיד נתן את כל רכושו בשתי חביות גדולות והעמיס אותן על עגלתו וברח עמן כל עוד נפשו בו, אך בדרך הבין שאם יתפסו אותו שומרי הגבולות וימצאו אצלו רכוש גדול כל כך ירגישו שדבר מה אינו כשורה, וידרשו ויחקרו בעניניו ורע ומר יהיה גורלו, לכן חיפש היכן להשאיר את כספו, ויהי עודו טרוד במחשבותיו ראה אור בוקע מחלון ביתו של היהודי, ובד בבד קול המולה של אנשים רבים הצועקים ומתפללים, מיד דפק על דלת ביתם ופגש את בעה"ב, אשר מצא חן בעיניו, וביקש ממנו שישמור על רכושו הרב, ואם יצליח לחזור אל ביתו יחזיר לו חבית אחת והשניה תהיה לו במתנה על שכר השמירה, ואם לא יחזור עד שנה הרי שתי החביות שלו במתנה גמורה, הסכים היהודי והורה לו היכו להניח את החביות.

באר החיים

גדולה לשון "צעקה" יותר מ"זעקה", ולפי זה מפרש המלבי"ם (תהלים קז) דלגבי הולכי מדבריות כתיב (פסוק כח) "ויצעקו אל ה' בצר

הצעקה אליו יתב"ש, והכי נמי בימינו אלה, אם נקיים כראוי "ונצעק" אזי מיד בא יבא ברנה, ויבא משיח צדקנו לגאלנוטי.

ויהי כפתוח היהודי את החביות אורו עיניו, וידע שכבר נושע בתוך כדי דיבור בעת אמירת ההגדה, ומיד בצאת החג נסע למאגלניצא כדי להודות על הנס שנעשה עמו, אך מיד בכניסתו אל הקודש אמר לו ה'שרף' בפשטות "אין לך מה להודות לי על הנס, כי אתה המשכת עליך ישועה בעת שצעקת באמירת 'ונצעק'..."

ויש סיפורי ניסים כאלו למאות ולאלפים מאנשים שנושעו על ידי שקיימו בנפשותם "ונצעק" בליל הסדר, ולא ליזול כי רוכלא לפרט את כולם, וחדא מינייהו הוה ביהודי שעברו עליו יותר מעשר שנים מנשואיו ועדיין לא זכה להיפקד בפרי בטן, באותה שנה החליט יחד עם זוגתו לערוך את ליל הסדר בינם לבין עצמם, כדי שיוכלו לשפוך שיחם אל ה' באין מפריע, ואכן כעבור שנה זכו להיושע בדבר ישועה ורחמים, ובודאי שאין בזה הוראה כללית להתבודד בעת הצעקה, שהרי העיקר הוא התפילה היוצאת מקירות ופנימיות הלב, וכמו שידוע מצדיקים שההתבודדות יכולה להיות בין אלפים ורבות, אך הצד השווה שבהם שצריך להשתדל לבטל כל הסיבות המטרידות אותו, ולשפוך שיחו לפני קונו, איש איש מנגעו ומכאובו, והקב"ה יקבל תפילתנו לרחמים ולרצון. ובפה מלא בידי להעיד, שמדי שנה בשנה ניגשים אלי כמה וכמה שהיו זקוקים לישועה בכל התחומים, ובליל הסדר קיימו בנפשותם "ונצעק אל ה' אלוקינו" וזכו להינצל ממצבם הדחוק, וביודעי ומכירי קאמינא איש איש מנגעי לבו ומכאובו, ולאחרונה שמעתי מיהודי שסבל יסורים גדולים באחת מרגליו, והיה צריך לקבל 'זריקות' תמידין כסדרן כדי להקל את צער מעליו, ושנה אחת בליל הסדר שפך את לבו בתפלה לפני אדון הכל, וקיים בנפשו "ונצעק אל ה' אלוקי אבותינו" ויסוריו נעלמו כלא היו.

עובדא ידענא מכלי ראשון, באחד שלא מצא זיווגים הגונים לבניו, והשנים נקפו וחלפו כאשר בניו מתבגרים ועיניו רואות וכלות ואין לאל ידו להושיע אותם, שנה אחת כאשר הבחורים הלכו לקבל ברכת פרידה מרבם הרה"ק בעל ה'לב שמחה' מגור זי"ע טרם נסעם אל אביהם לחג הפסח, אמר להם בצחות לשונו "הלא הבן שואל בליל הסדר, תשאלו את אבא מדוע אינכם חתנים..." הבחורים היו בטוחים שבודאי כוונת הרבי שישאלו ויתפללו אל אביהם שבשמים מדוע לא הגיע זמן ישועתם, אך בליל הסדר החליט אחד הבחורים לקיים דברי חכמים כפשוטם, ושטח בפני אביהם את שאלתם החזקה, מה נשתנה חלקם שעדיין לא מצאו את זיווגם מכל חבריהם שכבר בנו בתים נאמנים בישראל, והיה כשמוע האב המיוסר את שאלת בניו המיוסרים, נתעוררו רחמי האב על הבן ופרץ בכי תמרורים וגרר אחריו את בניו המבוגרים, ועלתה צעקתם אל ה' בתפילה ובתחנונים שיזכו כבר להיושע מצרתם, וכה בכו במשך שעה ארוכה עד שאמם התאוששה וצעקה עליהם שחובה לשמוח בחג ואסור לבכות ולהצטער, מיד קיבלו כולם על עצמם להפוך את הדאגה לשמחה, והמשיכו לומר את סדר ההגדה בהתלהבות, ורק בתום הסדר הציע האב לומר הספרים רביעי וחמישי בתהילים ושפכו לבבם כמים לפני השי"ת, ובתוך פרק זמן קצר באו כולם בברית הארוסין.

טו. בשפה אחת ובדברים אחדים הוה מרגלא בפומיה דהרה"ק רבי יקותיאל יהודה מצאנז קלויזנבורג זי"ע, שלכן לא נזכר שמו של משה רבינו בכל נוסח ההגדה של פסח, ללמדנו שכדי לזכות לגאולה שלימה אין בני ישראל זקוקים למנהיג גדול וקדוש כמשה רבינו ע"ה, רק אין לך דבר